

ДОМАШНЯ БІБЛІОТЕЧКА ШКОЛЯРА

Джек Лондон

ОПОВІДАННЯ

ВИДАВНИЦТВО ЦК ЛКСМУ «МОЛОДЬ»
Київ 1954.

Переклад з англійської

П. Г а н д з ю р и

Малюнки художника

О. А л е к с а н д р о в а.

МЕКСІКАНЕЦЬ

I

Ніхто не знав його минулого, а люди із Хунти¹ й тим більше. Він був їхньою «маленькою таємницею», їхнім «великим патріотом» і по-своєму працював для грядущої мексиканської

¹ Хунта — (исп.) комітет, який очолював революційний рух у Мексиці.

революції так само завзято, як і вони. Визнано це було не зразу, бо в Хунті його не любили. В той день, коли хлопчик вперше з'явився в їх переповнених кімнатах, всі вони запідозрили в ньому шпигуна — одного із продажних таємних прибічників Діаса¹. Адже багато товаришів сиділо по цивільних і військових тюрмах Сполучених Штатів! Деякі з них були закуті, але навіть і в кайданах їх переводили через кордон, ставили біля стін і розстрілювали.

З першого погляду хлопчик їм не сподобався. Йому було років вісімнадцять, не більше, і був він не дуже рослим для свого віку. Хлопчик сказав, що його звати Філіпе Рівера і що він хоче працювати для революції. Оце й усе — ні слова більше, ніяких дальших пояснень. Рівера стояв і чекав, ні посміхаючись, ні радіючи. Рослий експансивний Пауліно Вера внутрішньо здригнувся. В хлопчикові було щось відштовхуюче, страшне, непроникливе. Щось отруйне, змієподібне таїлось в його чорних очах, які горіли холодним вогнем безмежної зосередженої злості. Хлопчик перевів погляд з обличчя революціонерів на друкарську машинку, на якій діловито відстукувала маленька місіс Сетбі. На мить їх

¹ Порфіріо Діас — президент Мексики (1877 — 1880, 1884—1911), реакціонер, встановив у країні військово-поліцейську диктатуру.

очі зустрілися, і місіс Сетбі також відчула щось незрозуміле, що її примусило зупинитись. Місіс Сетбі довелося перечитати лист, який вона друкувала, щоб знову увійти у ритм роботи.

Пауліно Вера запитливо глянув на Ареллано і Рамоса, і вони так само глянули на нього і потім один на одного. Вагання і сумнів відбилися в їх очах. Цього худенького хлопчика важко було збагнути, щось загрозливе було в ньому. Його не могли розгадати і зрозуміти ці чесні прості революціонери, чия люта ненависть до Діаса та його тиранії була зрештою тільки почуттям чесних патріотів. Тут таїлося й щось інше, але вони не знали що. Нарешті Вера, найбільш енергійний і дійовий, обірвав мовчання.

— Дуже добре, — холодно промовив він. — Ти сказав, що хочеш працювати для революції. Зніми куртку. Повісь її он там. Я покажу тобі, — підемо зі мною, — де відра й ганчірки. Підлога у нас брудна. Ти почнеш з того, що вимиеш її тут, а потім і в інших кімнатах. Треба вичистити плювальниці. Потім вікна.

— Це для революції? — запитав хлопчик.

— Так, для революції, — відповів Вера.

Рівера подивився на всіх з холодною підозрою, потім почав знімати куртку.

— Добре, — сказав він.

І нічого більше. День за днем Рівера прихо-

див на роботу — підмітав, шкріб, чистив. Він вигрібав попіл із печей, приносив вугілля й тріски і розпалював вогонь раніше, ніж приходили найдіяльніші з членів Хунти і сідали за свій робочий стіл.

— Можна мені переночувати тут? — запитав якимось хлопчик.

Ага! Ось вона — рука Діаса! Ночувати в кімнатах Хунти — значить знайти доступ до її таємниць, до списків прізвищ, до адрес товаришів у Мексичі. Прохання відхилили, і Рівера ніколи більше не згадував про це. Вони не знали, де Рівера спав, де і що він їсть. Одного разу Ареллано запропонував йому два долари. Рівера заперечливо похитав головою. Коли втрутився Вера, примушуючи його взяти ці гроші, Рівера сказав:

— Я працюю для революції.

Щоб підняти революцію в сучасних умовах, треба багато грошей, а Хунта постійно була у важкому становищі. Члени її голодували, але не шкодували сил для справи революції, і найдовший робочий день здавався їм коротким; а проте іноді здавалося, що успіх революції залежав всього лише від кількох доларів. Одного разу, коли плата за приміщення вперше не була внесена на протязі двох місяців і господар погрожував виселенням, не хто інший, як Філіпе Ріве-

ра, прибиральник у дешевому зношеному одязі, поклав шістдесят золотих доларів на письмовий стіл Мей Сетбі. Були й інші випадки. Триста листів, відстуканих на машинці (благання про допомогу, адресовані організованим робітничим групам, протести редакторам, які перекручують факти, проти обурливого поводження з революціонерами в судах Сполучених Штатів), лежали невідіслані, чекаючи марок. Зник годинник Вери — старомодний золотий годинник з репети-ром¹, який належав його батькові. Зник також і товстий золотий перстень з середнього пальця Мей Сетбі. Становище було безнадійне. Рамос і Ареллано в розпачі підкручували свої довгі вуса. Листи треба посилати, а пошта не дає марок в кредит. Тоді Рівера одягнув капелюх і вийшов. Повернувшись, поклав на конторку Мей Сетбі тисячу двоцентових марок.

— Хотів би я знати: невже це прокляте золото Діаса? — сказав Вера товаришам.

Ті звели брови й нічого не могли відповісти. А Філіпе Рівера, який мив підлогу для революції, носив і далі, як тільки це було необхідно, золото й срібло для Хунти.

Проте члени Хунти не могли примусити себе полюбити його. Вони не знали цього хлопчика.

¹ Р е п е т и р — озвучений годинниковий механізм

Він поводив себе зовсім не так, як усі. Про відвертість нічого й говорити. Рівера рішуче відхиляв усі спроби революціонерів викликати його на відверту розмову. Хоч Рівера був ще зовсім молодий, члени Хунти не наслідувалися розпитувати.

— Можливо, великий і самотній дух... я не знаю, не знаю, — сказав Ареллано безпомічно.

— В ньому немає нічого людського, — зауважив Рамос.

— В його душі все перегоріло, — сказала Мей Сетбі. — З неї випалено світло й сміх. Рівера ніби мертвий, але водночас в ньому відчувається якась страшна живучість.

— Він пройшов через пекло, — сказав Вера. — Жодна людина, що не побувала в пеклі, не може бути такою, а він же ще хлопчик.

І все ж революціонери не могли полюбити Рівера. Він ніколи не розмовляв, ніколи ні про що не розпитував, ніколи не висловлював своїх думок. Коли вони палко і з піднесенням говорили про революцію, Рівера непорушно стояв і слухав — тільки його очі палали холодним вогнем.

Він переводив погляд з обличчя на обличчя, від промовця до промовця, ніби проймаючи крижаним свердлом, бентежачи й хвилюючи.

— Він не шпигун, — заявив Вера Мей Сетбі. — Він патріот. — запам'ятайте мої

слова — найбільший патріот із усіх нас. Я знаю це, відчуваю серцем. Але я його не розумію.

— Він поганої вдачі, — сказала Мей Сетбі.

— Я знаю, — промовив, здригаючись, Вера. — Він подивився на мене сьогодні. Ці очі не можуть любити, вони загрожують; вони дикі, наче очі тигра. Як тільки я зраджу справі, він уб'є мене. В нього немає серця. Рівера безжалісний, як сталь, жорстокий і холодний, як мороз. Він ніби світло місяця в зимову ніч, коли людина замерзає на самотній гірській вершині. Я не боюсь Діаса й усіх його вбивць, але цього хлопчика боюсь. Я правду кажу. Боюсь. Він — дихання смерті.

Проте Вера перший умовив товаришів дати Рівері відповідальне доручення. Лінія зв'язку між Лос-Анжелосом і Південною Каліфорнією була перервана. Троє товаришів самі викопали собі ями і тут же були розстріляні. Двох інших влада Сполучених Штатів посадила до в'язниці в Лос-Анжелосі. Хуан Альварадо, командир федеральних військ, виявився справжнім негідником. Він зірвав усі їхні плани. Вони більше не могли зв'язатися з активними революціонерами в Південній Каліфорнії і приєднати до революційного руху нових.

Молодий Рівера одержав відповідні інструкції і вирушив на південь. Коли він повер-

нувся, зв'язок був відновлений, а Хуан Альварардо — мертвий. Його знайшли в ліжку з ножем, по рукоятку загнаним у груди. Це перевищувало повноваження Рівери, але Хунта знала кожний його крок.

Вони не розпитували Ріверу, а сам він нічого не розповідав. Товариші лише переглянулись між собою і зрозуміли все.

— Я говорив вам, — сказав Вера. — Діасу треба боятись цього юнака більше, ніж будь-кого з нас. Рівера невблаганний. Він — караюча божя рука.

«Погана вдача», яку запідозрила Мей Сетбі, а потім визнали всі, підтверджувалась безперечними ознаками: Рівера часто появлявся з розсіченою губою, з синяком на щоці чи розпухлим вухом. Було ясно, що Рівера брав участь у вуличних бійках, де там, де він їв і спав, заробляв гроші і взагалі робив те, чого вони не знали. Згодом Рівера навчився набирати маленький революційний листок, який члени Хунти випускали щотижня. Бували випадки, коли він не міг набирати. То великі пальці були поранені й погано рухались, то суглоби кровоточили, то одна рука безпомічно звисала вздовж тіла, а обличчя корчилось від невимовного болю.

— Бродяга, — говорив Ареллано.

— Постійний відвідувач непристойних місць, — додав Рамос.

— Але де він дістає гроші? — запитував Вера. — Тільки сьогодні, ось тільки що, я довідався, що Рівера сплатив рахунок за білий папір — сто сорок доларів.

— Це все результат його відсутності, — зауважила Мей Сетбі, — адже він ніколи ні про що не розповідає.

— Треба хлопчика вистежити, — запропонував Рамос.

— Не хотів би я бути тим, хто стежить за Ріверою, — обіззався Вера. — Боюсь, що ви більше не побачили б мене, хіба що на похороні. У нього якась шалена пристрасть. Навіть богові він не дозволить стати між собою й цією пристрастю.

— Я почуваю себе дитиною перед ним, — признався Рамос.

— А для мене він страшна сила, щось первісне, дикий вовк, гримуча змія, отруйний сколопендр, — сказав Ареллано.

— Він — уособлена революція, — підхопив Вера, — її дух і полум'я, ненаситний заклик до помсти, що не галасує, а вбиває безшумно. Він демон руйнування, який нечутно пролітає в нічній тиші.

— Я готова плакати, коли думаю про

нього, — сказала Мей Сетбі. — В нього немає друзів. Рівера всіх ненавидить. Нас він терпить тільки тому, що ми йдемо шляхом його бажань. Хлопчик самотній... зовсім самотній. — Голос Мей Сетбі урвався, вона схлипнула, очі затуманились.

Дійсно справи Рівери були таємничі. Траплялося, що він цілий тиждень не з'являвся. Одного разу хлопчика не було місяць. Це завжди закінчувалось тим, що Рівера повертався і без будь-яких пояснень чи розмов клав золоті монети на письмовий стіл Мей Сетбі. І знову цілі дні й тижні перебував у Хунті. А потім, через невизначені проміжки часу, Рівера зникав на цілий день, заходячи в приміщення Хунти лише рано-вранці та пізно ввечері. Ареллано якось застав хлопчика опівночі за набиранням тексту; пальці в нього розпухли, а недавно розсічена губа ще кровоточила.

II

Наближалася криза. Так чи інакше, але революція залежала від Хунти, а Хунта перебувала в дуже скрутному стані. Потреба в грошах відчувалась гостріше, ніж будь-коли, а діставати їх ставало важче. Патріоти віддали вже все до останнього гроша, і давати більше не мали

чого. Сезонні робітники-залізничники, що втекли з Мексики, віддали половину своєї мізерної зарплати. Але треба було набагато більше. Багаторічна тяжка праця, підривна підпільна діяльність мали дати свої плоди. Настав час. Революція була на чаші терезів. Ще один поштовх, одне героїчне зусилля, і шкала цих терезів покаже перемогу. Хунта знала свою Мексику. Спалахнувши, революція вже сама за себе потурбується. Вся політична машина Діаса розсиплється, як карточний будиночок. На кордоні все було готово до повстання. Якийсь янкі з сотнею товаришів із організації «Індустріальні робітники світу» лише чекав наказу, щоб перейти кордон і розпочати битву за Південну Каліфорнію. Але янкі потрібна зброя. Вона необхідна була всім: соціалістам, анархістам, незадоволеним членам американських профспілок, мексиканським вигнанцям, пеонам, що вирвалися з рабства, гірникам із табору для арештованих учасників бунту Кар д'Ален і Колорадо — всі вони горіли бажанням битися і мстити. І Хунта з усіма ними підтримувала зв'язки. «Гвинтівок і боеприпасів!», «Боеприпасів і гвинтівок!» — чувся постійний, неугавний крик, що нісся від самих берегів Атлантичного океану.

Тільки перекинути цю різномірну, мстиву масу через кордон, і революція почнеться. Митниця,

північні порти Мексіки будуть захоплені. Діас не зможе чинити опір. Він не осмілиться кинути свої основні сили проти них, бо мусить стримувати південь. А проте і на півдні пошириться полум'я. Народ повстане. Оборона міст рухне. Штат за штатом почне переходити в їхні руки. І, нарешті, непереможні армії революції з усіх боків оточать місто Мексіко, останню твердиню Діаса.

Але як дістати грошей! У них були люди, нетерпеливі й завзяті, які зуміють застосувати зброю. Вони знали торговців, що продадуть і доставлять гвинтівки. Але сама підготовка до революції дуже виснажила Хунту. Останній долар був витрачений, останні ресурси використані, останній голодуючий патріот виснажений до краю, а велика справа, як і раніше, ще хиталася на терезах. Гвинтівок і боеприпасів! Убогі батальйони повинні одержати озброєння. Але як? Рамос оплакував свої конфісковані маєтки. Ареллано закликав своє марнотратство в юнацькі роки. Мей Сетбі роздумувала, як би все склалося, коли б люди Хунти в свій час були економнішими.

— Подумайте тільки — свобода Мексіки залежить від декількох нещасних тисяч доларів! — викрикнув Пауліно Вера.

Відчай відбився на всіх обличчях. Остання

їхня надія, Хосе Амарільо, який недавно перейшов на сторону революції й обіцяв дати гроші, був арештований на своїй гасієнді¹ в Чіуауа і розстріляний біля стіни своєї власної конюшні. Звістка про це тільки що дійшла до них.

Рівера, що навколішки шкріб і мив підлогу, підвів очі. Щітка застигла в його руках, забруднених мильною водою.

— П'ять тисяч допоможуть справі? — запитав він.

На обличчях революціонерів відбилосся здивування. Вера кивнув головою і з великим зусиллям зупинив подих. Він не міг говорити, але в цю мить в ньому спалахнула безмежна надія.

— Замовляйте гвинтівки, — сказав Рівера. Потім прозвучала найдовша фраза, яку від нього чули: — Час дорогий. Через три тижні я принесу вам п'ять тисяч. Так буде добре. Погода потеплішає, і воювати стане легше. Більшого я не можу зробити.

Вера спробував погасити надію, яка спалахнула в ньому. Це було так неймовірно. Дуже багато завітних сподівань розлетілось ущент з того часу, як Вера приєднався до революційного руху. Але він вірив цьому обірваному хлопчиськовій,

¹ Гасієнда — плантація, маєток (исп.).

який мив підлогу для революції, і разом з тим боявся вірити.

— Ти збожеволів, — сказав Вера.

— Через три тижні, — відповів Рівера. — Замовляйте гвинтівки.

Хлопчик підвівся, опустив засучені рукава й надів куртку.

— Замовляйте гвинтівки, — повторив він. — Я йду.

III

Після метушні, біганини, телефонних розмов і лайки в конторі Келлі вночі відбувалась нарада. У Келлі було багато справ, крім того, йому не пощастило. Три тижні тому він запросив із Нью-Йорка Денні Уорда і організував для нього зустріч з Біллі Карті, але Карті ось уже два дні лежав із зламаною рукою, що старанно приховувалось від спортивних репортерів. Замінити Карті не було ким. Келлі телеграфував у східні міста кожному боксеру легкої ваги, але всі вони були зв'язані термінами й контрактами. Тепер знову ожила невелика надія.

— Ти занадто сміливий, — заговорив Келлі, ледь глянувши на Рівера.

Злоба і ненависть спалахнули в очах Рівери, але його обличчя залишалось байдужим.

— Я поб'ю Уорда, — тільки й сказав він.

— Звідки ти знаєш? Хіба ти бачив, як він б'ється?

Рівера похитав головою.

— Він може збити тебе однією рукою, заплющивши очі.

Рівера знизав плечима.

— Що ж ти мовчиш? — сердито пробурчав імпресарію.

— Я поб'ю його.

— А ти з ким бився раніш? — запитав його Майкл Келлі. Майкл, брат імпресарію, тримав майдан в Іеллоустоуне, де заробляв чималу суму грошей на боксерських змаганнях.

Рівера у відповідь сердито глянув на Келлі.

Секретар імпресарію, молодий веселий хлопець, зневажливо посміхнувся.

— Гаразд. Ти знаєш Робертса? — Келлі перший порушив неприязне мовчання. — Він повинен скоро бути тут. Я послав за ним. Сідай і чекай, хоча, судячи з твого вигляду, в тебе немає ніяких шансів. Я не можу показати публіці перівний бій. Прошу завважити, що перші ряди навколо рингу продаються по п'ятнадцять доларів.

З'явився Робертс, явно напідпитку. Це був високий, худий чоловік з в'ялими рухами. Його хода, як і мова, була млява й повільна.

Келлі зразу ж приступив до справи.

— Слухайте, Робертс, ви хвалились, що відкрили цього маленького мексіканця. Вам відомо, що Карті переломив руку. Так оце маля мало нахабство прийти сьогодні сюди й заявити, що воно замінить Карті. Що ви на це скажете?

— Це правда, Келлі, — почулася некваплива відповідь. — Він може битись.

— Ви ще скажете, що він поб'є Уорда? — відгризнувся Келлі.

Робертс трохи задумався.

— Ні, цього я не скажу. Уорд — першокласний боксер і, так би мовити, король рингу. Але відразу розправитися з Ріверою не зможе. Я знаю Ріверу. Цю людину неможливо розгнівити. Рівера однаково добре володіє обома руками і може покласти вас на підлогу з будь-якої позиції.

— Це нічого не значить. Важливо, яке враження він справить на публіку. Все своє життя ви виховували й тренували боксерів. Я схиляюсь перед вашим присудом. Але публіка хоче за свої гроші одержати насолоду. Чи зуміє Рівера її задовольнити?

— Безумовно, зуміє і на додаток здорово вимотає Уорда. Ви не знаєте цього хлопчика, а я знаю. Я знайшов його. Він нічого не боїться. Це диявол. Якщо хто-небудь запитає вас про

Ріверу, так знайте, що хлопчик дуже здібний боксер. Уорд ще здивується, познайомившись з цим місцевим талантом, а заодно й усі ви здивуетесь. Я не тверджу, що Рівера поб'є Уорда, але він покаже себе! І вам доведеться визнати, що це нова зірка.

Гаразд, — Келлі звернувся до свого секретаря: — Подзвонить Уорду. Я попередив його, що викличу, коли все влаштую. Він зараз недалеко, в Іеллоустоуне, розгулює поважно і створює собі популярність. Келлі повернувся до тренера: — Вип'єте?

Робертс сьорбнув віски з льодом і розговорився.

— Я ще ніколи не розповідав вам, де я знайшов цього малюка. Він з'явився в наших місцях декілька років тому. Я готував Прейна до зустрічі з Ділені. Прейн людина зла. Милосердя від нього чекати не доводиться. Він сильно б'є своїх партнерів, і я не міг знайти людину, яка б по добрій волі згодилася працювати з ним. Мое становище було жахливе. Тут я помітив цього голодного мексіканського хлопчиська, що вештався біля рингу, і, схопивши його, натягнув йому рукавички й пустив у бій. Витривалість — як у дубленої шкіри, але сил малувато. І ні найменшого поняття про правила боксу. Прейн пошматував його на клоччя. Але він, хоч і ледве

живий, протримався два раунди, потім знепритомнів. Голодний — та й годі. Побили його так, що й не впізнати. Я дав йому півдолара й добре нагодував. Подивилися б ви, з яким вовчим апетитом хлопчик їв. Виявляється, два дні до цього у нього в роті не було й різки. Ну, думаю, більше він сюди не заверне. Та наступного дня він з'явився, весь в синяках, але повний рішучості знову заробити півдолара і добрий обід. Згодом хлопчина здорово зміцнів. Він уроджений боксер і неймовірно терплячий. В нього немає серця. Це — кусок льоду. Скільки я пам'ятаю цього хлопчиська, він ні разу не промовив і десятка слів підряд. Рівера мовчки робить своє діло.

— Я знаю його, — сказав секретар. — Цей хлопчина немало попрацював для вас.

— Всі славнозвісні боксери пробували себе на ньому, — відповів Робертс. — І Рівера чимало від них перейняв. Я знаю таких, що він міг би побити. Але його серце не лежало до боксу. Мені здається, що він б'ється з якихось особистих міркувань.

— Останні кілька місяців Рівера виступав у різних малих клубах, — сказав Келлі.

— Правда, я не знаю, що його примусило битися. Очевидно, серце розгорілось. Якось він виступав і побив усіх місцевих боксерів. Здаєть-

ся, йому були потрібні гроші, і хлопчик непогано заробив, хоча по його одежі цього не помітно. Взагалі дивний хлопчина. Ніхто не знає, чим Рівера займається, де проводить час. Навіть коли є діло, він майже кожного разу, як тільки закінчить роботу, раптом кудись зникає. Інколи зникає зразу на кілька тижнів. Але він не слухає порад. Той, кому пощастить стати менаджером¹ Рівери, може добре нажитися, та тільки хлопець не послухає його. Ви побачите, як хлопчина вимагатиме готівкою, коли почнете укладати з ним договір.

Саме тоді прибув Денні Уорд. Це був чоловік зовсім іншої вдачі. Він з'явився з своїм менаджером і тренером, неначе всеперемагаючий вихор добродушності й веселості. На всі боки сипалися привітання, жарти, дотепи, він посміхався кожному. Така вже манера Денні, лише почасти щира. Він був прекрасним актором і вважав добродушність найціннішим додатком до успіхів у світі. Але насправді це — обережний, спокійний боксер і ділок. Все інше було маскою. Ті, хто знав його чи мав з ним ділові стосунки, говорили, що завжди, як тільки доходило до умов оплати, Денні ставав неблаганним. Він особисто брав участь

¹ М е н а д ж е р — ділок в організації боксерних змагань.

в обговоренні всіх справ, і говорили, що менеджер Денні був лише іграшкою в його руках.

Рівера ж людина іншого складу. В його жилах текло стільки індійської крові, скільки іспанської, і зараз він сидів, забившись у куток мовчазний і нерухомий, тільки чорні очі перебігали з обличчя на обличчя і все бачили.

— Так ось він, парубійко, — сказав Денні, окинувши вивчаючим поглядом свого гаданого супротивника. — Добрий день, старий!

Очі Рівери палали злобою, і він не відповів на привітання Денні. Рівера ненавидів усіх грінго¹ а цього найдужче.

— Оце так! — жартівливо звернувся Денні до імпресарію. — Чи не думаєте ви, що я буду битися з глухонімим? — Коли сміх ущух, він сказав ще дотеп: — Видно, Лос-Анжелос зовсім збіднів, коли не знайшли кращого за цього. З якого дитячого садка ви його взяли?

— Він славний хлопчисько, Денні, повір мені, — сказав Робертс. — З ним не так легко справитись, як ти думаєш.

— І половину квитків уже продано, — жалібно протягнув Келлі. — Доведеться тобі погодитись з цим, Денні. Нічого кращого ми не змогли знайти.

¹ Грінго — презирлива кличка американців у Мексиці та інших країнах Латинської Америки.

Денні ще раз окинув Ріверу, зневажливим поглядом і зітхнув.

— З ним, я гадаю, не треба бути суворим, бо він ще й од вітру підлетить.

Робертс пирснув.

— Проте вам доведеться з ним поводитись обережно, — зауважив менаджер Денні. — Невідомий супротивник завжди може застосувати який-небудь нечесний прийом.

— О, гаразд, гаразд, я це врахую, — посміхнувся Денні. — Я спочатку готовий з ним трохи попанькатися для розваги шановної публіки. Як відносно п'ятнадцяти раундів, Келлі? А потім нанести йому вирішальний удар?

— Згода, — відповів Келлі. — Зробіть лише так, щоб публіка повірила.

— Тоді перейдемо до справи. — Денні на мить замовк і почав міркувати. — Звичайно, шістдесят п'ять процентів збору, як і з Карті. Але ділити виручку будемо по-іншому. Вісімдесят процентів мене влаштують. — І він звернувся до менаджера: — Правильно?

Той кивнув.

— Ей, ти, чи зрозумів це? — запитав Келлі Ріверу.

Рівера похитав головою.

— Так ось що, — почав пояснювати Келлі. — На вас двох припадає шістдесят п'ять

процентів від усього збору. Ти новачок і ніхто тебе не знає. З Денні будете ділитись так — тобі двадцять процентів і вісімдесят йому. Це справедливо. Чи не так, Робертс?

— Цілком справедливо, Рівера, — підтвердив Робертс. — Розумієш, у тебе ще немає репутації.

— А скільки це буде шістдесят п'ять процентів від збору? — запитав Рівера.

— О, може п'ять тисяч, а може і всі вісім, — втрутився з поясненнями Денні. — Щось близько цього. На твою долю припадає приблизно тисяча або тисяча щістсот доларів. Добре й те, що тебе поб'є боксер з такою репутацією. Ну, що ти скажеш на це?

Тоді Рівера їх приголомшив.

— Переможець одержує всю суму, — сказав він рішуче.

Настала мертва тиша.

— Це рівнозначно тому, що в дитини відняти цукерку, — промовив, нарешті, менаджер Уорда.

Денні похитав головою.

— Я досить досвідчена людина, — пояснив він. — Я не підозріваю ріфері¹ чи кого-небудь з присутніх. Я нічого не говорю про букмеке-

¹ Ріфері — спортивний суддя.

рів¹, про блефи², які інколи також трапляються. Я можу лише сказати: це не влаштовує мене. Я граю без ризику. Нічого й говорити. Але хто знає, може я зламаю руку? Чи хто-небудь обпоїть мене? — Він велично закинув голову. — Переможець чи переможений, я одержую вісімдесят процентів збору. Що ти на це скажеш, мексіканець?

Рівера, заперечуючи, похитав головою.

Денні розлютувався і заговорив по-іншому.

— Добре ж, брудна мексіканська собака! От тепер мені вже захотілось розколоти тобі довбешку.

Робертс повільно підвівся і став між ними.

— Переможець одержує всю суму, — похмуро повторив Рівера.

— Чому ти на цьому наполягаєш? — запитав Денні.

— Я поб'ю вас, — була пряма відповідь.

Денні вже заходився знімати пальто. Але його менаджер знав, що це тільки ефектна комедія. Пальто чомусь не знімалось, і Денні мило-стиво дозволив присутнім заспокоїти себе. Йому всі співчували. Рівера стояв самотній.

¹ Букмекер — особа, яка реєструє суми грошей при заключенні парі.

² Блеф — вигадка, неправда.

— Послухай, дурню, — почав доводити Келлі. — Ти — ніщо. Ми знаємо, що за останні кілька місяців ти побив кількох незначних місцевих боксерів — і все. А Денні — першокласний боксер. В наступному виступі він добиватиметься звання чемпіона. А тебе ніхто не знає. За межами Лос-Анжелоса про тебе ніхто ніколи й не чув.

— Ще почують, — знизавши плечима, відповів Рівера. — Після цієї зустрічі.

— Невже ти хоч на секунду можеш уявити, що поб'єш мене? — буркнув Денні.

Рівера ствердно кивнув головою.

— О, слухай, та ти подумай, — вмовляв його Келлі. — Подумай про рекламу.

— Мені потрібні гроші, — відповів Рівера.

— Ти не зможеш виграти в мене й за тисячу років, — запевняв Денні.

— Так чого ж ви сперечаєтесь? — сказав Рівера у відповідь. — Якщо гроші самі йдуть вам у руки, чого ж від них відмовлятися?

— Гаразд, я згоден! — з несподіваною рішучістю крикнув Денні. — Я тебе до смерті поб'ю на рингу, мій хлопчику, знайшов з ким жартувати. Пишіть умови, Келлі. Переможець одержує всю суму. Вмістіть це в спортивних відділах газет. Повідомте також, що справа тут в особистих

рахунках. Я покажу цьому немовляті, де раки зимують.

Секретар Келлі вже почав писати, коли Денні раптом зупинив його.

— Стій! — Він повернувся до Рівери. — Коли будемо важитись?

— Перед виходом на ринг, — відповів Рівера.

— Нізачо на світі, зухвалий хлопчисько. Якщо переможець одержує все, важитись будемо о десятій годині ранку.

— І переможець одержить все? — перепитав Рівера.

Денні ствердно кивнув. Питання було вирішено. Він вийде на ринг в повній своїй силі.

— Важитись тут, о десятій, — продиктував Рівера.

Перо секретаря заскрипіло знову.

— Це значить зайвих п'ять фунтів, — незадоволено зауважив Робертс Рівері. — Ти пішов на занадто велику уступку. Ти програв бій. Денні буде сильний, як бик. Дурень ти. Немає сумніву — Денні поб'є тебе. Навіть найменшого шансу не маєш.

Замість відповіді Рівера кинув на нього холодний, ненависливий погляд. Він з презирством ставився навіть до цього грінго, якого вважав кращим з усіх.

Поява Рівери на рингу залишилась майже непоміченою. На знак привітання почулись окремі нещирі оплески. Публіка не вірила в нього. Рівера був ягням, приведеним на заріз і відданим в руки великого Денні. Крім цього, публіка була розчарована. Вона чекала ефектного бою між Денні Уордом і Біллі Карті, а тепер їй доводилось задовольнятися цим жалюгідним маленьким новачком.

Незадоволення публіки виражалось ще й у тому, що парі за Денні заключались два, навіть три проти одного. А на кого поставлені гроші, тому віддано й серце публіки.

Юний мексіканець сидів у своєму кутку й ждав. Повільно тягнулись хвилини. Денні примушував чекати себе. Це був старий трюк, але він незмінно впливав на початкуючих боксерів. Початкуючий губив душевну рівновагу, сидячи так, один на один зі своїм власним страхом і байдужою публікою, яка потопала в тютюновому диму. Але на цей раз трюк не виправдав себе. Робертс мав рацію. Рівера не знав страху. Організований більш тонко, нервовіший і вразливіший, ніж будь-хто із присутніх тут, Рівера не розумів цього почуття. Його секундантами були грінго, чужинці, брудні покидьки цієї кривавої

гри, безчесні і бездарні. І вони також були впевнені, що їхня сторона приречена на поразку.

— Ну, тепер тобі треба бути обережним, — попередив його Спайдер Хагерті. Спайдер був його головним секундантом. — Старайся продержатись як можна довше — такі основні вказівки Келлі. Якщо ти не зробиш так, газети кричатимуть, що ця зустріч фальшива, і нас ославлять на весь Лос-Анжелос.

Все це не дуже втішало. Але Рівера нічого не брав до уваги. Він зневажав бокс. Це була ненависна гра неадекватних гріngo. Рівера вплутався в цю справу в ролі «груші» для тренування тільки тому, що пух з голоду. Той факт, що він ніби створений для боксу, нічого для нього не означав. Він ненавидів бокс. До приходу в Хунту Рівера ніколи не виступав за гроші, а потім переконався, що це легкий заробіток. А втім, не перший із синів людських Рівера мав успіх у професії, до якої ставився з презирством.

Рівера не роздумував. Він просто знав, що мусить перемогти. Іншого виходу не існувало. Тим, хто сидів в цьому переповненому приміщенні, й не гадалось, які могутні сили рухають хлопчиком. Денні Уорд бився за гроші, за легке життя, яке йому приносять ці гроші. Те ж, за що бився Рівера, горіло в його мозкові, і поки він чекав у кутку рингу свого хитрого супротивника,

осліплюючі й страшні видіння, наче наяву, проходили перед його широко відкритими очима.

Рівера бачив білі стіни гідростанції в Ріо-Бланко. Бачив шість тисяч робітників, голодних і виснажених, бачив маленьких дітей семи-восьми років, які за десять центів в день працювали повні зміни. Він бачив смертельно бліді обличчя ходячих трупів, робітників фарбувальних камер. Рівера пам'ятав, що його батько називав ці фарбувальні «камерами самогубства», де рік праці означав смерть. Хлопець бачив маленький двір і свою матір, яка завжди поралася біля мізерного господарства і все ж таки знаходила час пестити й любити його. Бачив він і батька, широкоплечого довговусого доброго чоловіка, найдобрішого з усіх людей, з таким широким серцем, що в ньому залишалося місце для любові до матері і до маленького мучачо¹, який грався у дворі. В ті дні його звали не Філіпе, а Фернандес: хлопчик носив прізвище батька й матері. Ім'я було Хуан. Згодом він змінив і те, й друге, довідавшись, що прізвище Фернандес ненавиділи префекти поліції і жандарми.

Великий, добродушний Хоакін Фернандес! Чимале місце він займав у видіннях Рівери. Він тоді не розумів батька, а тепер, оглядаючись назад, Рівера його розуміє. Хлопець бачив, як батько набирає шрифт у маленькій друкарні або

¹ Мучачо — хлопчик (*исп.*).

пише спішні нервові рядки за заваленим папером письмовим столом. Рівера ніби знову переживав ті дивні вечори, коли таємно, вночі, приходили робітники, ніби якісь злочинці, зустрічались з його батьком і говорили по кілька годин, а він, хлопчик, без сну лежав у своєму куточку.

Ніби десь здалеку до нього донісся голос Спайдера Хагерті: «Спочатку тримайся на ногах. Такі інструкції. Чесно відробляй свої гроші».

Минуло десять хвилин, а Рівера все ще сидів у своєму кутку. Денні не з'являвся: хотів, очевидно, взяти все, що можна, із свого трюку.

Нове видіння спалахнуло перед очима Рівери. Він бачив страйк, вірніше — локаут, оголошений тому, що робітники Ріо-Бланко допомагали своїм страйкуючим братам із Пуебли. Голод, похід у гори за ягодами, корінням і травами, що ними вони харчувались і від чого всіх їх мучили різкі болі в шлунку. А потім кошмар: пустир перед крамницею компанії; тисячі голодних робітників; генерал Росальо Мартінес і солдати Порфіріо Діаса, і гвинтівки, які сіяли смерть — здавалось, вони ніколи не замовчать, здавалось, що «гріхи» робітників ніколи не перестануть омиватися їхньою власною кров'ю. А та ніч! Рівера бачив вози, до самого верху навантажені тілами вбитих, яких відправляли у Вера-Крус, — пожива для акул в затоці. І знову хлопчик повзе по цих страшних

купах, шукає батька й матір, знаходить їх, розтерзаних і понівечених. Особливо запам'яталась мати — тільки її голова виглядала, тіло було завалено купою інших трупів. Знову затріскотіли гвинтівки солдатів Порфірію Діаса, знову хлопчик пригнувся до землі й поліз геть, наче затравлений гірський койот¹.

До слуху Рівери донеслося ревіння, наче море заграло, і він побачив Денні Уорда, що йшов центральним проходом в супроводі свити тренерів і секундантів. Публіка дико вила, побачивши популярного героя, якому завідомо належала перемога. Всі вимовляли його ім'я, всі були за нього. Навіть секунданти Рівери повеселішали, коли Денні спритно нирнув під канат і вийшов на ринг. Посмішка сяяла на його обличчі, а коли Денні усміхався, то усміхалась кожна рисочка обличчя, навіть куточки очей, навіть зіниці. Ніколи ще не було такого добродушного боксера. Лице Денні могло служити рекламним зразком доброго самопочуття, щирої веселості. Денні знав усіх. Він жартував, сміявся, з рингу вітав своїх друзів. Ті, що сиділи далі і не могли висловити йому свого захоплення, голосно кричали: «О, о, Денні!» Це була радісна овація любові, що тривала цілих п'ять хвилин.

На Ріверу ніхто не звертав уваги. Для публіки

¹ Койот — порода диких собак в Америці.

хлопчина не існував, вона не помічала його. Обрюзгле обличчя Спайдера Хагерті низько нахилилось над ним.

— Не бійся, — попередив Спайдер. — Пам'ятай інструкції, не лягай. Тримайся до останнього. Якщо ляжеш, нам наказано віддубасити тебе в роздягальні. Зрозуміло? Битись — і тільки.

Публіка зааплодувала. Денні прямував до супротивника. Він нахилився, обома руками схопив праву руку Рівери і щиро потис її. Усміхнене обличчя Денні щільно приблизилось до обличчя Рівери. Публіка завила при цьому прояві істинно спортивного духу. Супротивника він привітав з ніжністю брата. Губи Денні рухалися, і публіка, розтлумачивши нечутні слова як доброзичливе вітання, знову завила. Лише Рівера чув тихо сказані слова:

— Ну ти, мексіканське крисеня, — прошипів крізь усміхнені губи Денні. — Я з тебе зараз кишки випущу.

Рівера не поворухнувся. Не підвівся. Він не навидів тільки очима.

— Встань, собако! — крикнув хтось з місця.

Публіка почала свистіти й кричати на Ріверу за його неспортсменську поведінку, але хлопчик сидів нерухомо. Новий великий вибух аплодисментів вітав Денні, коли той ішов назад.

Як тільки Денні скинув халат, почувлись захоплені охи й ахи. Його тіло, прекрасне, гнучке, дихало здоров'ям і силою. Шкіра біла й гладенька, як у жінки. Це була суцільна грація, упругість і міць. Та він і довів це в численних боях. Його портрети друкували всі спортивні журнали.

Ніби стогін пронісся в приміщенні, коли Спайдер Хагерті стягнув через голову светр з Рівери. Через смуглість шкіри його тіло здавалось ще худорлявішим. У хлопчика були м'язи, але вони не справляли такого ефекту, як м'язи його супротивника. Одного публіка не розгляділа — ширини його грудної клітки. Не могла вона також угадати упругості кожної жилки, швидкого реагування кожної мускульної клітинки, витонченості нервової системи, яка перетворювала кожну частку тіла хлопчика на прекрасний бойовий механізм. Глядачі лише бачили смуглошкірого вісімнадцятирічного юнака з хлопчачим, як їм здавалося, тілом. Інша справа Денні. Денні був мужчиною двадцяти чотирьох років, і його тіло було справді тілом чоловіка. Контраст здавався ще різучішим, коли супротивники стали разом посеред рингу, одержуючи останні інструкції суддів.

Рівера помітив Робертса, що сидів зразу ж за репортерами. Робертс був п'янішим, ніж завжди, і говорив ще повільніше.

— Тримайся, Рівера, — тягнув Робертс. —

Він не вб'є тебе, запам'ятай це. Денні поспішати-
ме вимотати тебе, але не бійся першого натиску.
Закривайся, ухиляйся від ударів, потім іди на
клінч¹. Денні не зможе тебе дуже скалічити. Уяви
собі тепер, що це тренувальний зал.

Рівера не подав виду, що почув це.

— Сердитий малий диявол, — пробурмотів
Робертс до сусіда. — Залишився таким, як і був.

Але Рівера вже не дивився перед собою зви-
чайним поглядом, сповненим ненависті. Йому
ввижалися нескінченні ряди гвинтівок, і видіння
осліплювали його. Кожне обличчя в приміщенні
на верхніх рядах, ціною в один долар, перетвори-
лося на гвинтівку. І хлопчик бачив перед собою
мексиканський кордон, безплідний і випалений
сонцем, а вздовж кордону рухався натовп обірва-
них, які тільки й вичікували зброї.

Підвівшись, Рівера продовжував чекати
у своєму кутку. Його секунданти вже пролізли
під канати й забрали з собою брезентовий сті-
лець. З другого кінця рингу, по діагоналі, на
хлопчика дивився Денні. Забили в гонг, і бій
розпочався. Публіка завилала від захоплення. Ні-
коли вона не бачила переконливішого початку
бою. Газети писали правильно, — тут були осо-
бисті рахунки. Денні одним стрибком покрив три
чверті дистанції, яка відокремлювала його від

¹ Клінч — один з моментів боротьби боксерів.

супротивника, і намір з'їсти мексиканського хлопчика ясно був написаний на його обличчі. Він обрушив на Ріверу не один, не два, не десяток, а вихор ударів, нищівних, як ураган. Рівера зник. Він припишк під лавиною ударів, які наносились йому досвідченим і блискучим майстром з усіх боків і з усіх позицій. Рівера відсахнувся, врізавшись спиною в канати. Суддя розвів боксерів, але Рівера знову був відкинений на канати.

Ніхто не назвав би це боєм. Це було пролиття крові, побоїще. Будь-який глядач, за винятком глядача боксерських змагань, знепритомнів би першої ж хвилини. Денні, безсумнівно, показав, на що він здатний, і зробив це чудово. Впевненість публіки в перемогу Денні була дуже велика, і вона не помітила, що мексиканець все ще залишався на ногах. Публіка забула про Ріверу. На хлопчика так натискав Денні, що вона ледве бачила його. Минула хвилина, друга. Потім, в той момент, коли супротивники розійшлися, публіці вдалося побачити мексиканця. Губа в нього була розсічена, із носа текла кров. Коли він повернувся і похитуючись пішов на клінч, криваві смужки від зіткнення з канатами виразно виднілися на його спині. Але того, що його груди не хвилювалися, а очі, як і завжди, горіли холодно, публіка не помітила. Дуже багато він пережив таких нападів з боку майбутніх чемпіонів під час жорсто-

кого навчання у тренерів. Рівера навчився витримувати такі удари за півдолара разових чи п'ятнадцять доларів на тиждень, — тяжка школа, але вона пішла йому на користь.

Потім сталося щось дивовижне. Буря комбінованих ударів раптом стихла. Рівера стояв один. Денні, грізний Денні, лежав на спині. Він не похитнувся, не опустився на підлогу повільно й поступово, а повалився зразу. Короткий боковий удар Рівери справа звалив його раптово, як смерть. Суддя відштовхнув Ріверу однією рукою й тепер, рахуючи секунди, стояв над полеглим гладіатором. Тіло Денні затремтіло, коли він збагнув, що трапилося. Вітати вдалий нокаут¹ гучним виявом захоплення — в звичці публіки на боксерських змаганнях. Але тепер вона не аплодувала. Все це сталося надзвичайно несподівано. В напруженім мовчанні публіка слухала лічбу секунд, як раптом цю тишу прорізав радісний, торжествуючий голос Робертса:

— Я ж говорив вам, що він однаково добре володіє обома руками!

На п'ятій секундi Денні перевернувся лицем вниз, а коли суддя прорахував «сім», він уже відпочивав, стоячи на коліні, готовий підвестися

¹ Нокаут — удар, після якого один з боксерів вважається переможеним.

після рахунку «дев'ять», раніше ніж буде промовлено «десять». Якщо при рахунку «десять» коліно Денні все ще буде торкатися підлоги, його повинні визнати переможеним і вибулим із бою. В момент, коли коліно відривається від підлоги, він вважається «на ногах», і в цей час Рівера мав право знову покласти його. Рівера не хотів ризикувати. Він приготувався вдарити в ту мить, коли коліно Денні відділиться від підлоги. Мексіканець обійшов супротивника, але суддя також обходив, втиснувшись між ними, і Рівера знав, що секунди той рахує занадто повільно. Всі грінго були проти нього, навіть суддя.

При рахунку «дев'ять» суддя різко відштовхнув Ріверу. Це було неправильно, але Денні встиг підвестися, і посмішка повернулась на його уста. Зігнувшись майже пополам, захищаючи руками обличчя й живіт, Денні спритно перейшов на клінч. За всіма правилами гри, суддя повинен був зупинити Денні, але він цього не зробив, і Денні, з кожною секундою відновлюючи свої сили, буквально прилип до Рівери, ніби прибитий хвилею рак. Швидко минала остання хвилина раунду. Якщо Денні витримає до кінця, він матиме цілу хвилину на відпочинок. І Денні витримав, продовжуючи усміхатися, дарма що був у такому важкому становищі.

— І все ж не перестає усміхатись! — крик-

нув хтось, і публіка засміялась голосно, з полегшенням.

— Диявольський удар у цього мексіканця, — шепнув Денні тренеру, коли секунданти старанно допомагали йому.

Другий і третій раунди пройшли нецікаво. Денні, хитрий і досвідчений король рингу, тільки маневрував, крутив, намагаючись виграти час і оправитись від страшного удару, одержаного в першому раунді. В четвертому раунді Денні вже зовсім оволодів собою. Хоч він був розбитий і приголомшений, проте сила повернулася до нього. Але Денні уже вдавався до «звірячої» тактики. Мексіканець виявився гідним супротивником. Тепер Денні мобілізував всі сили і досвідченість боксера. Великий майстер, спритний і вмілий боксер, він розпочав методичне вимотування супротивника, не маючи сил нанести йому рішучий удар. На кожний удар Рівери Денні відповідав трьома, але це було швидше помстою, ніж наближенням до нокаута. Небезпечність полягала в сумі ударів. Денні остерігався цього новачка, який володів дивною здібністю обома кулаками з однаковою силою наносити короткі бокові удари.

Захищаючись, Рівера збив з пантелику свого супротивника відбиванням лівою рукою. Знову й знову, після кожної атаки, він користувався цим прийомом, таким згубним для носа й губ Денні.

Але Денні з часом міняв тактику. Через те його й пророкували в чемпіони. Він міг під час змагання, на ходу, переходити від одного стилю до іншого. Тепер він перейшов до бою на близькій віддалі, так званого інфайтінгу, в якому був неперевершеним майстром. Це дало йому можливість уникнути страшного відбивання супротивника «прямою лівою». Кілька раз підряд Денні викликав бурхливі овації всього залу чудовим опперкотом¹, що піднімав мексиканця в повітря й потім звалював на поміст. Рівера відпочивав на одному коліні, поки тривав рахунок, знаючи, що суддя відраховував для нього короткі секунди.

І знову, в сьомому раунді, Денні застосував диявольський опперкот, але Рівера лише похитнувся. Та услід за цим, не давши Рівері опам'ятатися, Денні наніс йому страшний удар, який відкинув хлопця на канати. Тіло Рівери впало на голови репортерів, які сиділи внизу, і ті відштовхнули його назад на край платформи за канатами. Та він відпочив на однім коліні, поки суддя швидко відраховував секунди. По той бік канатів, через які Рівера повинен пролізти, щоб вийти на ринг, на нього чекав Денні. Суддя й не думав втручатись чи відштовхнути Денні.

Публіка шаленіла.

¹ Опперкот — «удар знизу», в щелепи або в живіт.

Раптом пролунало:

— Бий його, Денні, бий!

Денні зробив усе, що міг, але Рівера при рахунку «вісім», а не «дев'ять» несподівано проскочив під канат і ввійшов у клінч. Суддя знову метушився, відводячи Ріверу, так щоб Денні міг ударити його, і надаючи улюбленцеві всі переваги, які тільки може надати нечесний суддя.

Але Рівера тримався, і туман в його мозку розсіявся. Все було, як і повинно бути. Ці ненависні грінго всі до одного несправедливі. Знайомі видіння знову пронеслися перед очима Рівери — довгі залізничні колії в пустелі; жандарми й американські полісмени; тюрми і карцери; бродяги біля водокачок — всі страшні і грізні епізоди його блукання після Ріо-Бланко і страйку. І в сяйві слави хлопчик побачив велику червону революцію, яка крокувала по країні. Гвинтівки! Ось вони тут, перед ним! Кожне ненависне обличчя було гвинтівкою. Тільки за гвинтівки Рівера бився тут. Він сам — гвинтівка. Він сам — революція. Він б'ється за всю Мексику!

Поведінка Рівери почала явно дратувати публіку. Чому він не визнає поразки, призначеної йому? Все одно він буде побитий, так нащо ж відтягувати результат? Дуже мало хто цікавився Ріверою, хоч і були такі. Майже впевнені, що Денні вийде переможцем, вони все ж поставили

свої гроші на мексиканця, чотири проти десяти й один проти трьох. Більшість із них, правда, ставила гроші на те, скільки раундів протримається Рівера. Шалені суми грошей ставились на те, що хлопчик не протримається сім чи навіть шість раундів. Ті, що вже виграли парі, тепер, після такого благополучного закінчення їх ризикованої справи, на радісах теж аплодували фавориту.

Рівера не бажав бути побитим. У восьмому раунді його супротивник марно намагався повторити опперкот. В дев'ятому раунді Рівера знову приголомшив публіку. Під час клінча він легким швидким рухом відсунувся від супротивника і правою рукою ударив — знизу вверху — у вузький проміжок, що утворився між їхніми тілами. Денні впав на підлогу, сподіваючись лише на уповільнене рахування. Публіка жахнулася. Денні став жертвою свого ж власного прийому. Його знаменитий опперкот «правою» тепер ударив по ньому. Рівера не спробував зчепитись з Денні, коли той підвівся при рахунку «дев'ять». Суддя явно заважав зробити це, хоч тоді, коли підводився Рівера, він стояв не втручаючись.

В десятому раунді Рівера двічі наносив удар «правою знизу», від пояса до підборіддя супротивника. Денні охопив відчай. Посмішка, як і завжди, не сходила з його обличчя, але Денні знову вдався до своїх «звірячих» прийомів. Хоч

він і налітав на Ріверу, як буря, але не міг збити хлопчика, в той час як Рівера, серед цього вихору й бурі ударів, умудрився тричі підряд повалити Денні на підлогу. Тепер Денні оживав не так швидко, і на одинадцятому раунді його становище стало дуже серйозним. Але з цього моменту й до чотирнадцятого раунду він блискуче демонстрував свою професіональну майстерність. Денні ухилявся від ударів, блокував, бився, бережно витрачаючи сили і намагаючись зібрати їх. Крім того, Денні бився так нечесно, як тільки можуть битися дуже досвідчені боксери. Всі трюки й пастки були ним використані повністю, він ніби випадково притискав ліктем до боку рукавичку супротивника, затуляв йому рот, не даючи дихати. Часто, входячи в клінч, шепотів своїми розсіченими, але усміхненими губами над вухом Рівери нестерпні й брудні образи. Всі до одного, починаючи від судді і кінчаючи публікою, були на боці Денні, допомагали йому, прекрасно знаючи, що в нього на умі. Зустрівшись з цим несподіваним боксом новачка, Денні робив ставку на один вирішальний удар. Він хитрував, вивідував секрети Рівери, прикидався, щоб відвернути увагу супротивника, відтягнути до того зручного випадку, коли буде можливість нанести удар, вклавши у нього всю свою силу, і повернути колесо гри, як це уже було

зроблено до нього якимось великим боксером. Денні повинен нанести удар справа й зліва одночасно обома руками в сонячне сплетіння й у щелепи. І Денні міг це зробити, бо знав, що поки він тримається на ногах, його руки зберігають силу.

В проміжках між раундами секунданти Рівери зовсім не звертали на нього уваги. Вони вдавали, що махають рушниками, але майже не подавали повітря його легеням, що задихалися. Спайдер Хагерті посилено нашіптував йому поради, але Рівера знав, що вони неправильні. Всі були проти нього. Він був оточений зрадою. На чотирнадцятому раунді Рівера знову поклав Денні, а сам, спустивши руки, стояв і відпочивав, поки суддя відраховував секунди. У протилежному кутку почувлися підозрілі перешіптування. Він побачив Майкла Келлі, який підійшов до Робертса, і, схилившись до нього, щось шепотів. Вуха Рівери були чутливі, як у kota, і він чув уривки розмови. Але йому хотілося почути більше, і, коли його супротивник підвівся, він зманеврував так, щоб зчепитися з ним над самими канатами.

— Доведеться, — почув Рівера голос Майкла, на що Робертс ствердно кивнув головою. — Денні повинен перемогти — інакше я втрачаю велику суму. Я поставив кучу грошей — моїх власних грошей. Якщо він витримає п'ятнадцятий —

я пропав. Хлопчисько послухає вас. Необхідно щось придумати.

Після цього у Рівери не лишалося сумніву: вони хочуть обманути його. Він знову поклав Денні і відпочивав, опустивши руки. Робертс підвівся.

— Ну, готовий, — сказав він. — Йди у свій куток.

Робертс заговорив досить авторитетним тоном, яким не раз говорив з Ріверою на тренувальних заняттях. Але Рівера лише з ненавистю глянув на нього й чекав, поки Денні підведеться. В наступний хвилинний інтервал Келлі підійшов до кутка Рівери й заговорив до нього:

— Облиш ці жарти, чорт тебе візьми, — процідив він грубим голосом. — Тобі доведеться лягти, Рівера. Послухай мене, і я влаштую твоє майбутнє. Наступного разу я дам тобі побити Денні. Але тут ти повинен лягти.

Рівера показав очима, що почув, але не подав ні знаку згоди, ні відмови.

— Чого ж ти мовчиш? — злобно запитав Келлі.

— Ти все одно програєш, — доповнив Спайдер Хагерті. — Суддя не дасть тобі перемогти. Послухай Келлі і лягай.

— Лягай, хлопчику, — молив його Келлі, — і я допоможу тобі стати чемпіоном.

Рівера не відповідав.

— Чесне слово, допоможу! А зараз допоможи мені, хлопчику.

Коли пролунав гонг, у самому його звуці Рівері почулося щось зловісне. Публіка нічого не помічала. Рівера і сам не знав, в чому небезпека, знав тільки, що вона наближається. Здавалось, колишня впевненість повернулась до Денні. Впевненість наступу Денні злякала Ріверу. Хлопчикові готували якусь пастку. Денні ринувся на Ріверу, але той не хотів стикатись з ним і спритно відступив убік, в безпечне місце. Супротивник хотів клінча. Очевидно, це було необхідно йому для задуманого трюку. Рівера відступав, ухилявся, проте знав, що рано чи пізно, а клінча чи трюку не уникнути. У відчаї Рівера вирішив наблизити цей момент. Він зробив вигляд, що готовий зіткнутися з Денні при першому ж натиску. Замість цього, в останню мить, коли їхні тіла вже ось-ось мали зіткнутися, Рівера хутко відскочив назад. І в ту ж мить у кутку Денні закричали: «Нечесно!» Рівера їх обманув. Суддя нерішуче зупинився. Рішення, яке вже ворухилося в нього на губах, так і не було проголошене, тому що пронизливий хлоп'ячий голос крикнув з гальорки:

— Груба робота!

Денні брутально вилаяв Ріверу й кинувся на нього. Рівера позадкував. В думці він вирішив

більше не наносити ударів в корпус. Правда, такою тактикою він втрачав половину шансів на перемогу, але був певен, що коли йому взагалі судилось перемогти, то тільки з дальньої дистанції. Все одно вони тепер використовуватимуть будь-яку можливість, щоб звинуватити його в порушенні правил гри. Денні послав всяку обережність к чорту. Два раунди підряд він нещадно лупцював хлопчика, який не смів щільно зчепитись з ним. Рівера приймав удар за ударом; він приймав їх десятками, аби тільки уникнути небезпечного клінча. Під час цього чудового фінального натиску Денні публіка схопилась на ноги. Ніби подуріли всі. Ніхто нічого не розумів. Всі бачили тільки одне: їхній улюбленець, нарешті, перемагає.

— Чому ти не б'єшся? — гнівно вимагала публіка від Рівери. — Ти боягуз! Ти боягуз! Відкрийся, нахабо! Відкрийся! Бий його, Денні! Бий! Ти по праву побив його! Бий його!

На весь зал тільки один Рівера зберігав спокій. По темпераменту, по крові він був найгарячішим і найпристраснішим з них, але він загартувався в таких великих вогнях, що ця бурхлива пристрасть десяти тисяч горлянок, що піднімалася хвиля за хвилю, здавалася йому легкою прохолодою літнього присмерку.

В сімнадцятому раунді Денні здійснив свій

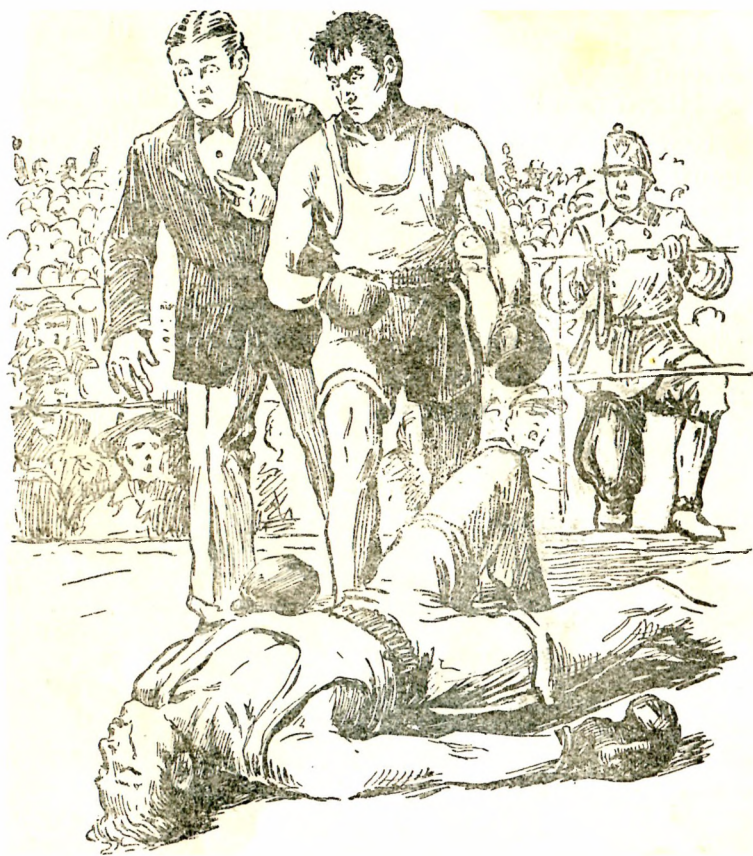
задум. Рівера ослаб і зігнувся після його тяжких ударів. Він похитнувся назад, безпорадно опустивши руки. Денні вирішив, що радісна мить настала. Хлопець був у його руках. Та Рівера цим маневром приспав пильність супротивника і сам наніс йому нищівний удар у щелепи. Денні повалився. Коли він спробував підвестись, Рівера ударом в щелепи справа повалив його. Рівера три рази повторив цей удар. І ні один суддя не посмів назвати ці удари «нечесними».

— О, Білл, Білл! — благав Келлі, звертаючись до судді.

— Що я можу зробити? — жалісно відповів той. — Мені немає до чого присікатися.

Денні, побитий, але рішучий, все ще намагався підвестися. Келлі й інші, що сиділи біля самого рингу, почали кликати поліцію, щоб припинити це побиття, хоча секунданти Денні ще не визнали поразки. Рівера бачив, як товстий полісмен почав незграбно пролазити попід канатами. Але хлопчик не міг додуматись, що це могло означати. Дуже багато шахрайств у грі цих грінго. Денні, підвівшись на ноги, як п'яний, безтямно топтався перед ним. Суддя й полісмен одночасно добігли до Рівери в ту мить, коли він наносив останній удар. Не було потреби припиняти бій, тому що Денні вже не підводився.

— Рахуй! — хрипло закричав Рівера.

І коли суддя закінчив рахувати, секунданти підняли Денні і віднесли його в куток.

— Хто переміг? — запитав Рівера.

Суддя неохоче взяв руку Рівери і підняв її високо вгору.

Ніхто не вітав Ріверу. Він сам пішов у свій куток, де секунданти навіть не поставили для нього стільця. Він обіперся спиною на канати і з ненавистю подивився на секундантів, потім перевів погляд далі й ще далі, аж поки не охопив ним всіх десять тисяч грінго. Коліна тремтіли під ним, і він у знеможі схлипував. Перед очима Рівери пливли і погойдувались ненависні обличчя. Та раптом він згадав, що це — гвинтівки. Гвинтівки належать йому! Революція буде продовжуватись.

СКАЗАННЯ ПРО КІША

Дуже давно на березі Полярного моря жив Кіш і багато щасливих років був вождем у своєму селищі. Він помер, оточений великою пошаною, і ім'я його передавалося з уст в уста. Кіш жив так давно, що тільки старі люди пам'ятають його ім'я і легенду, та й то чули її від батьків і дідів. Вони перекажуть свою історію життя дітям, ті —

своїм, так воно вже й поведеться. Зимова темрява, коли проносяться над оледенілою землею снігові бурі, коли повітря наповнене падаючим білим снігом і ніхто не насмілиться виходити з іглу¹, — улюблений час для розповідей про те, як Кіш із найбіднішої в селищі людини домігся влади і став вождем.

Кіш був жвавим хлопчиком — так починається легенда, — і він тринадцять раз бачив сонце — такий рахунок часу. Бо кожної зими сонце зникає і залишає землю в темряві, і лише наступного року сонце повертається знову, щоб люди знову могли зігрітись і дивитись один одному в обличчя.

Батько Кіша був сміливим мисливцем. Він загинув у сутичці з величезним полярним ведмедем. В селищі лютував голод, і батько пішов на ведмедя. В розпалі сутички він міцно зчепився з ведмедем, і той переломив йому ребра. Ведмідь — це багато м'яса, і воно людей врятувало. Кіш був єдиним сином і після смерті батька жив один із своєю матір'ю. Але люди схильні забувати, і вони забули про подвиг його батька. Також скоро забули й про Кіша з матір'ю, і вони змушені були бідувати в найубогішій на все селище іглу.

Одного разу ввечері, на раді у великій іглу Клош-Квана, вождя, Кіш проявив відвагу і муж-

¹ Іглу — юрта.

ність. З гідністю дорослої людини підвівся він з місця і чекав, поки вщухне шум голосів.

— Правда, мені й матері видають нашу частину м'яса, — сказав він. — Але це м'ясо майже завжди старе й тверде, і в ньому дуже багато кісток.

Мисливців — літніх і посивілих, молодих і сильних — охопив жах. Ніколи нічого подібного їм не доводилось чути. Дитина говорила як доросла і осмілилась відверто сказати їм сувору правду!

Та Кіш продовжував настійливо й суворо:

— Я знаю, що Бок, мій батько, був видатний мисливець. Кажуть, що Бок один приносив в селище більше м'яса, ніж два кращих мисливці, що він власними руками ділив це м'ясо, слідкуючи за тим, щоб навіть найстаріші чоловік і жінка одержували свою справедливую долю.

— На! На! — закричали чоловіки. — Проженіть хлопчиська! Нехай іде спати! Він ще занадто молодий, щоб так розмовляти з дорослими і свими дідами.

Кіш спокійно чекав, поки стихне галас.

— У тебе є жінка, Уг-Глок, — сказав він, — і ти говориш за неї. А у тебе також є жінка, Масук, і є мати, і ти говориш за обох. У моєї матері немає нікого, крім мене; ось чому я говорю. Ще раз кажу: Бок помер за свій народ, і тому я, син

його, і Айкіга, моя мати і його жінка, повинні мати вдосталь їжі, поки в селі є м'ясо. Я, Кіш, син Бока, сказав.

Він сів і спокійно прислухався до вигуків обурення, викликаних його словами.

— Де це чувано, щоб малюки говорили на раді? — пробубонів старий Уг-Глок.

— Невже немовлята будуть вчити нас, дорослих, що нам робити? — голосно запитав Масук. — Той не муж, хто дозволяє знущатися над собою якомусь хлопчині, який виплакує м'яса!

Терпець увірвався. Кішу звеліли йти спати, погрожуючи, що зовсім позбавлять м'яса і поб'ють до крові за грубіянство. Очі Кіша заблищали, обличчя потемніло від приливу крові. В розпалі шуму він схопився на ноги.

— Слухайте ж ви, дорослі мужі! — вигукнув він. — Ніколи більше не буду говорити на раді, аж поки ви самі прийдете до мене і скажете: «Кіш, говори! Ми хочемо цього!» Слухайте ж ви, люди, моє останнє слово! Бок, мій батько, був видатним мисливцем. І я, син його, піду полювати! І нехай знають усі: те, що я принесу, розподілятиметься справедливо. Ні одна вдова, ні один слабкий чоловік не плакатимуть ночами з голоду, тоді як сильні люди стогнуть від того, що багато з'їдають. І в ці дні ганьбою покрийуться всі ненажери. Я, Кіш, сказав

Глузування і презирливий сміх супроводили Кіша під час виходу з іглу, але він зціпив зуби і пішов уперед, не оглядаючись.

На другий день він вирушив вздовж берега, де сходяться лід і земля. Бачили, що Кіш ніс свій лук і багато стріл з кістяними наконечниками, а за плечима висів великий мисливський спис його батька. В селищі довго сміялися і жартували з цього приводу. Ще ніколи не бувало, щоб такий малий хлопчик вирушав на полювання, та ще й сам. Чоловіки хитали головами і щось бурмотіли, а жінки співчутливо поглядали на серйозне й зажурене лице Айкігі.

— Він вернеться, — казали жінки, втішаючи її.

— Нехай іде, це буде йому наукою, — говорили мисливці, — він скоро повернеться, і мова його буде лагідна й покірна.

Та минув день, а за ним другий. Третього дня дико завивала хуртовина, а Кіш не повертався. Айкіга рвала на собі волосся і вимазала обличчя сажею від тюленього жиру на знак скорботи, а жінки накидалися на чоловіків, гірко дорікаючи їм у тому, що вони своєю жорстокістю послали хлопця на неминучу смерть.

Чоловіки мовчали, готуючись вирушити на розшуки тіла хлопчика, коли ущухне буря.

На другий день рано-вранці Кіш з'явився

в селищі. Він повернувся із славою. На плечах ніс свіже м'ясо забитого звіра, хода його була поважна, мова гордовита.

— Ей, ви, мужі, візьміть сани і собак та йдіть по моему сліду, бо вам доведеться йти цілий день, — промовив він. — Там, на льоду, багато м'яса — ведмедиця і двоє ведмежат.

Айкіга страшенно зраділа, але Кіш сприйняв це як справжній мужчина і сказав:

— Давай попоїмо, Айкіга, а потім я ляжу спати, бо дуже стомився.

І Кіш ввійшов у свою іглу, і багато їв, і спав двадцять годин підряд.

Спочатку люди не вірили, сумнівалися і багато сперечалися. Убити білого ведмедя — це дуже небезпечно, але втрое і тричі втрое небезпечніше вбити ведмедицю-матір з ведмежатами. Чоловіки не могли повірити, що хлопчик Кіш сам учинив таке диво. Але жінки розповідали про свіже м'ясо, яке Кіш приніс на своїх плечах, і цього було досить, щоб чоловіки повірили. Нарешті, чоловіки вирушили за м'ясом. Якщо навіть Кіш і правду сказав, — бурчали вони, — то все ж він забув зразу ж відрізати м'ясо від кісток. На півночі це необхідно робити зразу ж після того, як тільки уб'єш звіра, бо м'ясо замерзне і його не візьме найгостріший ніж, а втягнути на сани і везти

по нерівному льоду величезну ведмежу тушу — нелегка справа.

Досягши місця, вказаного Кішем, вони не тільки знайшли забитих ведмедів, в чому раніше сумнівалися, але й побачили, що Кіш розрізав ведмежі туші і випотрошив їх, як справжній мисливець.

Такий початок таємниці Кіша. На другий раз він забив молодого великого ведмедя, а потім самця і самицю. Кіш виходив із селища на тричотири дні, хоч бували випадки, що він блукав у снігових рівнинах цілий тиждень. Кіш завжди відмовлявся йти з ким-небудь, і люди дивувалися.

— Як це він робить? — запитували чоловіки один одного. — Ніколи не бере з собою собак, а собаки ж велика підтримка на полюванні.

— Чому ти полюєш тільки на ведмедів? — якось осмілювся запитати його Клош-Кван.

І Кіш дав належну відповідь:

— Всім відомо, що найбільше м'яса на ведмеді.

В селищі заговорили про чаклунство.

— Злі духи полюють разом з Кішем, — доводили одні, — тому його полювання завжди вдале. Хіба він міг би робити все це без злих духів?

— Можливо, ці духи не злі, а добрі, — казали інші. — Відомо, що батько Кіша був могутнім мисливцем. Може, дух батька допоміг йому

стати вправним, обережним, добрим мисливцем. Хто знає?

Щастя продовжувало всміхатися Кішу, і часто бувало, що малодосвідчені мисливці тільки перевозили ведмедів, забитих Кішем. І він справедливо розподіляв м'ясо, чесно, як і його батько, і стежив за тим, щоб навіть найстаріші дід і баба одержували справедливую долю, і залишав собі тільки необхідне. За справедливість і мисливську мужність на нього дивились з повагою і навіть з острахом. Велись розмови про те, щоб зробити Кіша вождем після смерті старого Клош-Квана. Тепер всі хотіли, щоб Кіш знову з'явився на раді, але він не приходив, а запрошувати було соромно.

— Я хочу збудувати собі іглу, — сказав Кіш одного разу Клош-Квану та декому з мисливців. — Мені потрібна велика іглу, де б нам з Айкігою було спокійно, зручно.

— Гаразд, — поважно погодились вони.

— Але у мене немає часу. Моя справа — полювання, і воно забирає весь мій час. Нехай чоловіки і жінки нашого селища, які харчуються м'ясом, що я привожу, збудують мені іглу. Це буде справедливо.

І іглу збудували — ще більшу за житло Клош-Квана. Кіш з матір'ю переселились в нову іглу, і тут Айкіга вперше після смерті Бока могла втішатись спокоєм, і втішалась вона не тільки зруч-

ним і спокійним життям, а й тим становищем, яке посіла завдяки своєму незвичайному синові. Вона стала першою жінкою на все селище, і жінки ходили до неї радитися: вони посилались на її мудрість, коли сперечались між собою або з чоловіками.

Але таємниця чудесного полювання Кіша зацікавила всіх. Одного разу Уг-Глок обвинуватив його в чаклунстві.

— Ми гадаємо, — зловісно сказав він, — що ти водишся із злим духом, і тому твоє полювання завжди вдале.

— Хіба м'ясо, яке я приношу, погане? — була відповідь Кіша. — Хіба хоч хто-небудь у селищі захворів, наївшись цього м'яса? А може, ти говориш це просто тому, що тебе мучить заздрість?

І збентежений Уг-Глок відійшов, а жінки сміялися з нього, коли він пішов собі геть. Але одного разу, ввечері, на раді, після довгого обговорення, було вирішено послати розвідників по слідах Кіша, як тільки той вирушить на полювання, щоб довідатись, як він полює. І коли Кіш, як і завжди, вирушив на полювання, Бім і Баун — двоє молодих хлопців, найсильніші мисливці у селищі, попрямували за ним, остерігаючися, щоб Кіш не помітив їх. Через п'ять днів Бім і Баун повернулися. Їхні очі розширились, а язики тремтіли від нетерпіння розповісти, що вони бачили. В житлі

Клош-Квана нашвидку була скликана рада, і Бім почав розповідати:

— Брати! Ви звеліли нам іти по сліду Кіша. Ми йшли так обережно, що він не помітив нас. І на півдорозі в перший же день Кіш зустрів ведмедя-самця. Це був величезний ведмідь.

— Ніколи ще не бачив я такого величезного ведмедя, — перебив Баун і продовжував розповідь: — Але ведмідь не мав наміру вступати в бій і, повернувши в другий бік, поволі подався геть. Ми спостерігали це з прибережної скелі. Ведмідь рушив в напрямку до нас, а Кіш крокував за ним без найменшого страху. Він голосно кричав, розмахував руками і йшов прямо на ведмедя. .

— Так, — розповідав далі Бім, — прямо на ведмедя ішов Кіш. Тоді ведмідь кинувся на нього. Кіш почав утікати, але, втікаючи, кинув на лід якийсь маленький м'ячик. Ведмідь зупинився, понюхав м'ячик, потім проковтнув його. А Кіш біг далі і весь час кидав маленькі м'ячки, а ведмідь ковтав їх.

Почулись вигуки і крики сумніву, а Уг-Глок одверто висловив недовір'я.

— Своїми очима ми бачили це, — запевняв Бім.

А Баун підтвердив:

— Так, своїми власними очима! І це продовжувалось довго. І раптом ведмідь випрямився,

голосно заревів від болю і дико забив передніми лапами. Кіш продовжував пробиратися по льоду, залишаючись на безпечній віддалі. Але ведмідь його не помічав, страждаючи від болю, який причиняли його шлунку маленькі м'ячки.

— Так, шлунку, — перебив Бім, — бо він шкрябав сам себе і скакав по льоду, як цуценя. Звір ричав і скарчав від болю. Зроду я не бачив такого!

— Так, ніхто ще не бачив нічого подібного, — підхопив Баун. — І найголовніше — це був такий величезний ведмідь!

— Чаклунство! — висловив свою думку Уг-Глок.

— Не знаю, — відповів Баун. — Я розповідаю тільки про те, що бачили мої очі. І через деякий час ведмідь ослаб і стомився, бо був важкий та занадто підскакував. Ведмідь побрів вздовж берега, повільно мотаючи головою з боку на бік, щоразу присідаючи і починаючи вити і верещати. А Кіш ішов услід за ведмедем, а ми йшли за Кішем так цілий день і три наступні дні. Ведмідь весь час слабшав і раз у раз ревів від болю.

— Це чаклунство! — викрикнув Уг-Глок. — Немає сумніву, що це чаклунство.

— Можливо.

І Бім прийшов на допомогу Бауну.

— Ведмідь все йшов то однією, то другою дорогою, то вперед, то назад, описуючи кола, і кінець кінцем прийшов до того ж місця, де Кіш вперше зустрів його. Тепер він зовсім ослаб, цей ведмідь, і не міг навіть повзти вперед. Тоді Кіш, наблизившись до ведмедя, пронизав його списом на смерть.

— А потім? — запитав Клош-Кван.

— Потім Кіш почав здирати з нього шкіру, і ми поспішили сюди, щоб розповісти вам про це полювання.

І того ж дня, після обіду, коли чоловіки зібрались на раду, жінки притягли м'ясо з ведмедя. Як тільки Кіш повернувся, за ним послали вісника просити, щоб він прийшов на раду. Але Кіш звелів передати, що він голодний і стомлений і, крім цього, його іглу досить велика й простора і може вмістити багато народу.

Зацікавлення було таким великим, що вся рада на чолі з Клош-Кваном подалася до іглу Кіша. Він саме їв, але, зустрівши їх з пошаною, розмістив усіх по старшинству. Айкіга була горда і трохи збентежена, але Кіш тримався цілком спокійно.

Клош-Кван передав розповідь Біма і Бауна і на закінчення сказав своїм суворим голосом:

— Отже, Кіш, ти мусиш пояснити, як ти полюєш. Чи є в цьому чаклунство?

Кіш підвів очі і посміхнувся.

— Ні, о Клош-Кван! Звідки хлопчикові знати про злих духів? Я нічого не знаю про них. Я тільки придумав спосіб, з допомогою якого легко вбивати ведмедів, оце й усе. Це хитрість, а не чаклунство.

— І кожен може зробити це?

— Кожен.

Наступило тривале мовчання. Люди дивились один на одного, а Кіш продовжував їсти.

— І... і... ти розкажеш нам про це, о Кіш? — спитав, нарешті, Клош-Кван тремтячим голосом.

— Так, я розкажу вам. — Кіш висмоктав із кістки мозок і підвівся. — Це дуже просто. Ось!

Діставши тоненьку пластинку китового вуса, він показав її всім. Кінці були гострі, як голки. Кіш старанно скрутив цю пластинку в колечко і стиснув в кулаці. Потім раптом розжав кулак, і пластинка вмить випрямилась. Він взяв шматок китового жиру.

— Ось так, — сказав Кіш, — треба взяти маленький шматочок китового жиру і зробити в ньому заглиблення. Потім у заглиблення вкласти китовий вус, ось так, добре скручений, а поверх пластинки покласти ще один шматочок жиру. Потім треба покласти цю грудочку на холод, вона замерзне і перетвориться на маленький круглий

м'ячик. Ведмідь ковтає маленький м'ячик, жир тане, пластинка випрямляється, ведмідь захоплює, і, коли він зовсім ослабне, тоді ви вбиваєте його списом. Це зовсім просто.

Уг-Глок сказав:

— О!

Клош-Кван протяг:

— А!

І кожний висловився на свій лад, і всі зразу зрозуміли.

Таке сказання про Кіша, який жив дуже давно на березі Полярного моря. І через те, що Кіш був хоробрий і розумний, він піднявся від найбіднішої людини до становища вождя свого селища. Розповідають, що за життя Кіша його плем'я не знало біди. Ні вдовам, ні слабим не доводилось голосно плакати ночами від голоду.

А - Ч О

«Корал розростається, пальма
пнеться вгору, а людина зникає».

Таїтянське прислів'я.

А-Чо не розумів французької мови. Дуже стомлений, він сидів у переповненому залі суду й нудгував, слухаючи безперервну тріскотню по-французьки, якою сипав то один, то другий чиновник. Для А-Чо це була чистісінька тарабарщина, і він дивувався, які дурні французи, що

так довго не могли розшукати вбивцю Чун-Га. Так і не знайшли його. Кожен із п'ятисот кулі, які працювали на плантації, знав, що вбивство вчинив А-Сан, але його навіть не арештували. Правда, всі кулі таємно домовились не доносити властям один на одного, але потім (це було б так просто) французи змогли б дізнатися, що вбивця — А-Сан. Які дурні ці французи!

А-Чо нічого поганого не зробив, і йому нічого було боятися. Він не брав участі в убивстві. Правда, А-Чо був присутнім при цьому, й Шеммер, наглядач на плантації, вбіг в барак зразу ж після вбивства і застав там його разом з чотирма-п'ятьма іншими китайцями. Ну й що ж з цього? На тілі Чун-Га було лише дві ножові рани. Ясно, що п'ять чи шість осіб не могли нанести двох ножових ударів. Навіть якби кожен вбивця вдарив по одному разу, то тільки двоє могло приймати участь в убивстві.

Так роздумував А-Чо, коли він і його чотири товариші обманювали, заперечували й збивались у своїх свідченнях суду з приводу того, що трапилось. Вони почули крик, зрозуміли, що когось убивають, і, як і Шеммер, побігли до барака. Вони опинились там раніше Шеммера — оце й усе. Правда, Шеммер твердив, що випадково проходив мимо барака і, почувши гамір та сварку, стояв і прислухався за дверима щонайменше

хвилини п'ять, а коли вбіг у кімнату, то застав там усіх підсудних, і що вони незадовго перед цим ніяк не могли потрапити туди, бо він весь час стояв біля єдиного виходу з барака. Але що з цього? А-Чо й четверо його товаришів-підсудних запевняли, що Шеммер помилився. Нарешті ж їх все-таки відпустять. Вони впевнені в цьому. Не можна ж п'ятьом особам відрізати голови за дві ножові рани. До того ж ні один іноземний диявол не бачив, як був убитий Чун-Га. Але ці французи такі дурні. «А от в Китаї,— думав А-Чо,— суддя звелів би всіх їх катувати і зразу узнав би правду. Каткуванням дуже легко добитись істини. Але ці французи не катують, от дурні! Значить, вони ніколи не дізнаються, хто вбив Чун-Га».

Але А-Чо розумів не все. Англійська компанія, що володіла плантацією, з великими затратами привезла на Таїті п'ятсот кулі. Акціонери вимагали дивідендів¹, а компанія поки що нічого не виплачувала і не хотіла, щоб законтрактовані робітники, які дуже дорого їй обійшлися, почали вбивати один одного. Поряд з цим французам також не терпілося переконати китайців у пере-

¹ Дивіденди — прибутки, одержувані членами підприємства, пропорційно вкладеному капіталу (в капіталістичному суспільстві).

вазі й силі французьких законів. А в таких випадках найкраще діє зразкова екекуція. Та й яка користь від Нової Каледонії, коли б не засилати туди на довічне горе й страждання нещасних, винних тільки в тому, що вони люди і піддаються спокусам.

А-Чо всього цього не розумів. Він сидів у залі суду й чекав безглузлого рішення, яке звільнить його і товаришів із тюрми й дозволить їм повернутися на плантацію відробити терміни їхніх контрактів. Тепер уже скоро буде вирок. Розгляд справи наближається до кінця. Це видно з усього. Свідків більше не опитували, та й французькі дияволи перестали бурмотіти. Навіть вони, нарешті, стомилися, й, очевидно, ніяк не діждуться рішення суду. Чекаючи вироку, А-Чо пригадував минуле, коли він підписав контракт і сів на пароплав, який відправлявся на Таїті. В приморському селі, звідки А-Чо був родом, жилося тяжко, і він вважав себе щасливим, коли погодився працювати протягом п'яти років в південних морях за п'ятдесят мексиканських центів у день. Хіба мало дорослих мужчин в його селі цілий рік гнули спину за десять мексиканських доларів, і хіба мало жінок за половину цієї суми цілий рік в'язали сіті. В будинках крамарів прислужницям платили чотири долари в рік. А тут А-Чо одержуватиме п'ятдесят центів в день: за один-

однісінький день він одержить таку велику суму! Не біда, що тяжка робота! Через п'ять років А-Чо повернеться додому — так значилося і в контракті — і йому ніколи не доведеться більше працювати. Він забагатіє на все життя, матиме власний будинок, жінку й дітей, і малята підростатимуть і шануватимуть його. За будинком А-Чо матиме маленький садочок, куточок для роздумів і відпочинку. В садку буде крихітний ставочок з золотими рибками, а на кількох деревцях — дзвіночки, й ледь повіє вітерець — вони й задзвонять. А свій сад він обнесе високою стіною, щоб ніщо не тривожило і він міг би спокійно думати й відпочивати.

Що ж, три роки із п'яти А-Чо уже відробив. На батьківщині він і зараз вважався б багатою людиною. Ще яких-небудь два роки, і А-Чо назавжди залишить плантацію на Таїті і зможе до самої смерті тільки думати й відпочивати. Але саме тепер він втрачає гроші тільки через те, що, на своє горе, був присутнім при вбивстві Чун-Га. Три тижні він провалявся в тюрмі і кожного дня втрачав по п'ятдесят центів. Ну, нічого, скоро суд винесе рішення, і він повернеться до роботи.

А-Чо вже двадцять два роки. Добродушний, завжди веселий, він весь час посміхався. Як і всі азіати, він був сухорлявий, а обличчя його, повне, кругле, як місяць, виражало щирю та приязну

до людей вдачу, що нечасто траплялося серед його земляків. Вражала відповідність його характеру зовнішньому вигляду. Він ніколи не чинив лиха, ніколи ні з ким не сварився. Азартних ігор не любив. Гравець повинен бути грубим, а в нього — дуже ніжна душа. Він задовольнявся тими маленькими радостями й простими втіхами, що їх давало саме життя. Спокій і тиша вечірньої прохолоди після виснажливої праці на бавовнянім полі давали йому величезне задоволення. А-Чо міг просиджувати цілими годинами, пильно вдивляючись в одну квітку, й філософствувати про таємниці й загадковість буття. Голуба чапля на вузькій косі піщаного берега, сріблясті сплески летючої риби або ніжнорожевий захід сонця над лагуною так захоплювали А-Чо, що він забував про нескінченно довгі тяжкі дні і про важкий канчук Шеммера.

Шеммер! Карл Шеммер, груба, бездушна тварюка. Недарма він одержував прибутки, витискуючи до останньої краплі все, що тільки можна, із своїх п'ятисот рабів — кулі залишалися рабами до того часу, поки не кінчався термін їх контракту. Шеммер намагався забрати всю силу із цих п'ятисот тіл, що обливалися потом, і перетворити цю силу в тюки пухнастої бавовни, готової на експорт. Зробити це він міг тільки завдяки своїй бездушності, первобутній грубості і владно-

му характеру. Ще допомагав йому при цьому товстий шкіряний ремінь, який він постійно тримав у руках, роз'їжджаючи по плантації. Ремінь цей, трьох дюймів завширшки і довжиною в цілий ярд¹, неждано-негадано міг ляснути, мов постріл із пістолета, по голій зігнутій спині кулі. Такі постріли лунали частенько, коли Шеммер роз'їжджав по виораному полю.

Одного разу, на початку першого року контракту, Шеммер одним ударом кулака убив кулі. Не можна сказати, щоб голова людини тріснула, як шкаралупа яйця, але під кулаком Шеммера в голові кулі все перемішалось, і, прохворівши з тиждень, він помер. Проте китайці не скаржились французьким дияволам, які управляли Таїті. Шеммер — це їх власна справа. І більше нікого це не турбує. Треба берегтися його гніву, як бережешся отруйного укусу сколопендр, що ховаються в траві чи залазять у бараки вночі, коли йде дощ. І «китайози» — так прозвали їх лінивці, смуглошкірі жителі острова — старалися не сердити Шеммера занадто сильно. Іншими словами, вони трудилися до сьомого поту, щоб тільки виконати завдання. Важкий кулак Шеммера збільшив прибутки компанії на тисячі доларів, а йому особисто не причинив ніякої мороки.

¹ Яр д — англійська міра довжини (91 см).

Французи, взагалі неумілі колонізатори, не могли використати всі природні багатства острова і втішались тим, що хоч англійська компанія мала успіхи. Яке їм діло до Шеммера і його страшного кулака? Смерть китаїця? Чи варто говорити про якогось китаїозу! Та й помер він, як свідчив лікар, від сонячного удару. Правда, ніхто досі не умирав на Таїті від сонячного удару. Смерть одинокого китаїози — виключний випадок. Саме так і написав лікар у своїх висновках, і його думка була неупередженою. Йому мусять виплатити дивіденди, або ще одно банкрутство приєднається до довжелезного списку банкрутств на Таїті.

Цих білих дияволів ніяк не зрозумієш. Сидячи в залі суду і чекаючи вироку, А-Чо думав про загадковість цих людей. Ніколи не знаєш, що в них на думці. Він бачив кілька білих дияволів, і всі вони однакові — офіцери й матроси на кораблі, французькі чиновники, білі службовці на плантації і той же Шеммер. Хід їхніх думок неможливо збагнути. Білі люди ставали злими без явної на те причини, і їхній гнів завжди небезпечний. В такі хвилини вони нагадували диких звірів. Їх часто дратує будь-яка дрібниця, а іноді своїм терпінням вони могли перевершити навіть китаїця. Китаїці — помірковані в їжі і питті, а ці — ненажери — з'їдали занадто багато, а випивали ще більше. Китаєць ніколи не може бути впевненим,

догодить він їм чи розгніває. Та хіба угадаєш? Те, що їм подобалось сьогодні, завтра могло викликати вибух гніву. Очі білих дияволів, ніби ширма, за якою ховались від погляду китайця їхні думки. Але найразючішою була незвичайна енергія білих дияволів, їх вміння все зробити, все наладити, добитися бажаних результатів, підкорити своїй волі все, що тільки живе і рухається на землі, і навіть силу самих стихій. Так, білі люди — страшні й дивні, вони — дияволи. Взяти хоча б того ж Шеммера.

А-Чо дивувався, чому вони так довго возяться з ви́роком. Ніхто з підсудних і пальцем не зачепив Чун-Га. А-Сан убив його сам. Він підскочив до Чун-Га, однією рукою схопив його за косу і закинув голову назад, а другою всадив у тіло ніж. Всадив раз, потім ще раз. Сидячи в залі суду з закритими очима, А-Чо знову бачив всю сцену вбивства — сварка, лихослів'я й образи, якими вони плямували пам'ять шановних предків, прокляття, що сипалися на не зачатих ще потомків, скачок А-Сана, його рука, що схопила за косу Чун-Га, удар ножа — раз і ще раз, ривком розчинені двері, несподівана поява Шеммера, метушня біля виходу, втеча А-Сана, ремінь Шеммера, що загнав тих, що залишилися, в куток, і, нарешті, постріл з револьвера, на який до Шеммера збіглися люди. А-Чо весь тремтів, переживаючи все це

знову. Одним ударом ременя йому розсікло щоку і зідрало шкіру. На ці поранення вказав Шеммер, викликаний як свідок. Тільки тепер рани зажили. Ото був удар! Ще півдюйма вище, і А-Чо залишився б без ока. Потім А-Чо забув усе, що сталося, картина вбивства поступилася місцем видінню садочка — власного садочка, де, повернувшись на батьківщину, він віддаватиметься роздумам.

Коли суддя читав вирок, обличчя А-Чо було буйдужим. Такими ж байдужими були і обличчя його чотирьох товаришів. І вони залишились такими навіть тоді, коли перекладач пояснив, що їх всіх п'ятьох визнали винними в убивстві Чун-Га і що А-Чоу відрубають голову, А-Чо відправлять на каторгу в Нову Каледонію на двадцять років, Уон-Лі — на двадцять років і А-Тонга — на десять років. Нічого хвилюватися. Навіть А-Чоу сидів спокійний, як мумія, ніби це зовсім не йому збиралися відрубати голову. Суддя додав декілька слів, і перекладач пояснив: обличчя А-Чоу, яке більше всіх постраждало від ременя Шеммера, настільки полегшило впізнання злочинця, що вирішили стратити саме його, оскільки одна людина мусить бути покарана на смерть. Далі. Зважаючи на той факт, що обличчя А-Чо також сильно постраждало і це неспростовно свідчить про те, що він був присутнім на місці злочину і про його безсумнівну участь в убивстві, він засуджується на

двадцять років каторжних робіт. І так всім, аж до А-Тонга, якого засудили на десять років ув'язнення, пояснили причину покарання. Нехай китайці назавжди запам'ятають цей урок, сказав в заключному слові суддя, вони повинні знати, що закон на Таїті буде додержаний завжди, навіть тоді, коли б падало небо.

П'ятох китайців повернули в тюрму. Вони не були ні вражені, ні зажурені. Несподіваність вироку їх не здивувала: вони вже давно звикли нічому не дивуватись. Від білих дияволів більше нічого й сподіватись. Тяжка кара за злочин, який вчинили інші, була не більш дивною, ніж усі ті дива, що їх чинили білі дияволи. На протязі наступних тижнів А-Чо з цікавістю часто придивлявся до А-Чоу. Йому відрубають голову на гільйотині, яку споруджують посеред плантації. А-Чоу не доживе до старості, для нього не буде ні садочка, ні спокою. А-Чо філософствував і роздумував про життя й смерть. Його не хвилювала власна доля. Двадцять років — значить, двадцять років. На такий час від нього віддалений садок — оце й усе. А-Чо ще молодий і, як і всі азіати, терпеливий. Йому під силу чекати двадцять років, — до того часу його кров охолоне, і він зуміє краще оцінити мирний спокій свого саду. А-Чо придумав для нього назву; він назве його садом Ранкової Тиші. Цілий день він втішався своєю видумкою і в запа-

лі навіть придумав морально-повчальну сентенцію про користь терпіння, яка послужила немалою втіхою для Уон-Лі й А-Тонга. Проте А-Чоу сентенція не сподобалась. Його голову повинні відділити від тулуба через такий короткий час, що йому не потрібно особливого терпіння, щоб дочекатись цієї події. Він курих з насолодою, їв з апетитом, добре спав і не турбувався, що час проходить повільно.

Крюшо був жандармом. Він прослужив в колоніях двадцять років, побував всюди, від Нігерії і Сенегалії до островів південних морів, але це не відбилося на його духовному розвитку. Крюшо залишився таким же тупим і обмеженим, як і в дні своєї юності, коли ще орав землю на півдні Франції. Він підкорявся дисципліні і боявся начальства, і вся різниця між богом і яким-небудь сержантом жандармерії полягала для нього лише в мірі рабської покірності, яку їм належало виявляти. Насправді ж, якщо не рахувати неділь, коли слово належало служителям церкви, сержант означав для Крюшо набагато більше, ніж бог. Бог здебільшого десь далеко, а сержант частіше знаходився поблизу.

Саме цьому Крюшо і вручили наказ головно-го судді, за яким тюремник повинен здати жандармові ув'язненого А-Чоу для припровадження його до місця страти. Але сталось так, що суддя

перед вечором давав обід капітанові й офіцерам французького військового корабля. Рука судді трусилась, коли він писав наказ, а очі так сильно боліли, що не міг навіть прочитати написаного. Йшлося всього-на-всього про життя якогось китаїози. І суддя не помітив, що не дописав останньої букви в прізвищі А-Чоу. В наказі стояло «А-Чо», і коли Крюшо пред'явив документ, тюремник привів зазначену особу, А-Чо. Крюшо посадив цю особу поруч з собою у візок, запряжений парюю мулів, і поїхав.

А-Чо радів, що попав на сонце. Він сидів поруч жандарма й посміхався. Він посміхався тепліше, ніж будь-коли, побачивши, що мули повернули на південь, в напрямку до Антімаоне. Безсумнівно, Шеммер послав за ним, щоб повернути його назад. Шеммер хоче, щоб він працював. Гаразд. А-Чо працюватиме добре. В Шеммера ніколи не буде причини скаржитись. День видався жаркий, пасату не було. Потіли мули, потів Крюшо, потів і А-Чо.

Але А-Чо переносив спеку легше за всіх. Під палючим сонцем він три роки працював на плантації. А-Чо весь час посміхався так безжурно та добродушно, що навіть тупоумний Крюшо здивувався.

— Ти такий чудний, — нарешті сказав він.

А-Чо кивнув і ще радісніше почав усміхатися.

Крюшо заговорив не так, як суддя, а на канакському наріччі, яке А-Чо, як всі китайці й іноземні дияволи, добре розумів.

— Ти дуже багато смієшся, — пробурчав Крюшо. — В такий день треба плакати, а не сміятись.

— Я радію, що вийшов із тюрми.

— Та й усе? — жандарм знизав плечима.

— Невже цього мало? — було відповіддю.

— Тоді ти радієш не тому, що тобі відрубають голову?

Збентежений А-Чо витріщився на жандарма, а потім сказав:

— Як? Я повертаюсь в Антімаоне працювати на плантації для Шеммера. Невже ви везете мене не в Антімаоне?

Крюшо в задумі погладив свої довгі вуса.

— Так, так, — промовив він нарешті, легко стьобнувши батогом правого мула, — значить, ти нічого й не знаєш?

— А що я мушу знати? — А-Чо почав відчувати якийсь невиразний страх. — Невже Шеммер не дозволить мені більше працювати на нього?

— Тільки не після сьогоднішнього дня. — Крюшо сердечно розсміявся. Це був для нього дотепний жарт. — Бачиш, після сьогоднішнього дня ти вже не зможеш працювати. Хіба зможе

працювати людина, якій відрубають голову? — Він штовхнув китайця вказівним пальцем під ребро й густо зареготав.

Добру милю мули трусили підтюпцем під пекучим сонцем, а А-Чо мовчав. Потім він запитав: «Хіба Шеммер збирається відрубати мені голову?»

Крюшо, вискаливши зуби, кивнув головою.

— Це помилка, — сказав А-Чо серйозно. — Я не той китайоза, якому треба відрубати голову. Я — А-Чо. За рішенням шановного судді я повинен відбути двадцять років каторги в Новій Каледонії.

Жандарм розсміявся. Славний вийшов жарт, — цей смішний китайоза хоче обдурити гільйотину! Мули пробігли підтюпцем гай кокосових пальм і не менше як півмилі понад берегом сяючого на сонці моря, перш ніж А-Чо знову заговорив:

— Запевняю вас, я не А-Чоу. Шановний суддя не говорив, що мені треба відрубати голову.

— Не бійся, — сказав Крюшо з філантропічним¹ наміром втішити свого полоненика. — Це легка смерть. — Він виразно ляснув пальцем. — Головне — швидко. Не те, що висіти на

¹ Філантропія — благодійність.

кінці вірьовки, брикати ногами й корчитись цілих п'ять хвилин. Це так, як ріжуть курчат сокирою. Відрубали голову — от і все. Так само й з людиною. Пух! — і все готово. Це не причинає болі. Ти навіть не встигнеш подумати про біль. Зовсім не думаєш. Голови немає — значить, ти не можеш думати. Це дуже добре. Так і я хотів би померти — швидко, о, швидко. Тобі просто пощастило. Ти б міг захворіти проказою й повільно, по частинах, розкладатися; спочатку один палець на руці згниє й відпаде, потім другий, а потім і на ногах. Я знав чоловіка, ошпареного кип'ятком. Так він два дні не міг вмерти. А як він кричав — за цілий кілометр було чути. А ти? Га! Так легко! Ніж одрубав твою шию, чик — і все закінчено. Може ніж навіть лоскотатиме. Хто може сказати? Ті, що так відправлялися на той світ, назад не поверталися, не розповідали.

Крюшо здалося, що останні його слова були дотепними, і з півхвилини він корчився зо сміху. Частково вдавав з себе веселого, але він вважав своїм людським обов'язком підбадьорити китаїюзу.

— Але ж послухайте, я А-Чо, — наполягав той. — Я не хочу, щоб мені відрубали голову.

Крюшо насупився. Цього було вже замало.

— Я не А-Чоу, — почав було А-Чо.

— Досить, — зупинив його жандарм. Він надувся і намагався показати себе лютим.

— Послухайте, я ж не... — знову почав А-Чо.

— Мовчати! — гаркнув Крюшо.

Після цього вони їхали мовчки. Від Папіті до Антімаоне двадцять миль, і поки А-Чо насмілювався знову заговорити, вони проїхали більше половини цієї відстані.

— Я вас бачив в залі суду, коли шановний суддя розглядав нашу справу, — почав він. — Так от, чи не пам'ятаєте ви, що А-Чоу, якому повинні відрубати голову... та ви пам'ятаєте, що він був високий на зріст? А тепер гляньте на мене...

А-Чо несподівано встав, і Крюшо побачив, що його супутник — низького росту. І так само несподівано в пам'яті Крюшо виникла довга фігура А-Чоу. Дійсно, А-Чоу — високий. Для жандарма всі китайці були однакові, схожі своїми обличчями один на одного. Але відрізнити високого від низькорослого він все-таки міг і тепер змушений був визнати, що поруч з ним у візку сидить не той ув'язнений. Крюшо натягнув віжки і так різко зупинив мулів, що дишель виперся вперед і підняв хомути.

— Тепер ви бачите, що це помилка? — сказав А-Чо, задоволено посміхаючись.

Але Крюшо роздумував. Він уже кааявся, що зупинив мулів. Про помилку судді він нічого не знав і не міг своїм розумом розібратися в ній, виправити її, але він знав: йому дали цього китайозу, щоб відвезти в Антімаоне, і його службовий обов'язок доставити туди ув'язненого. Що з того, якщо це не та людина і їй нізащо відрубають голову? Адже це всього-на-всього китайоза, а що таке зрештою китайоза? Крім цього, тут, можливо, й немає ніякої помилки. Звідки йому знати, що думає його начальство? Це справа начальників. Їм видніше. І хто він такий, щоб думати за них? Одного разу Крюшо спробував за них подумати, так сержант сказав йому: «Ти дурень, Крюшо! Чим швидше ти зрозумієш це, тим краще для тебе. Не твоє діло думати. Твоє діло слухатись, дай думати тим, хто розумніший за тебе». Під впливом цих спогадів йому стало боляче. Потім, якщо він повернеться до Папіті, езекуція¹ в Антімаоне затримається, а якщо він виявиться ще й не правим при тому, то може одержати наганяй від сержанта, який чекав на ув'язненого. Та і в Папіті йому не уникнути неприємностей.

Крюшо хльоснув мулів і поїхав далі. Він глянув на годинник. І так уже запізнилися на півго-

¹ Езекуція — в даному разі страта на гільйотині.

дини, і сержант, звичайно, буде лаятись. Він погнав мулів ще швидше. І чим настійливіше А-Чо доводив, що це помилка, тим упертіше мовчав Крюшо. Впевненість, що він везе не того в'язня, не поліпшила його настрою. Але при чому тут він? Адже, діючи неправильно, він робить так, як вимагають правила. Аби тільки не накликати на себе гнів сержанта, Крюшо охоче спровадив би на той світ з десяток ні в чому не винних китаїоз.

Щождо А-Чо, то після того, як жандарм ударив його по голові пужалном і грізно наказав замовчати, йому нічого іншого не залишалося робити. Довгий час вони їхали мовчки. А-Чо все думав про незрозумілі вчинки іноземних дияволів. Їх важко розгадати. Те, що вони збиралися зробити з ним, було подібне до всього, що вони робили взагалі. Спочатку вони звинуватили в убивстві п'яťох невинних людей, а тепер хочать відрубати голову людині, яку навіть вони, жорстокі неукі, вирішили ув'язнити не більше, як на двадцять років. І А-Чо нічого не може вдіяти. Йому тільки залишається сидіти склавши руки й чекати, що вирішать ці вершители життя й смерті. На мить його охопив жах, і по всьому тілі виступив холодний піт, але потім він оволодів собою. А-Чо намагався скоритись своїй долі, пригадуючи й повторюючи деякі уривки із «Ін-Чі-Вен» («Трактат про шлях

до спокою»); але замість цього йому ввижався садочок роздумів і спокою. Це тривожило А-Чо, поки він остаточно не віддався своїй мрії й опинився у своєму садку. Він сидів там і прислухався до ніжної мелодії дзвіночків. І що ж! Сидячи так, в задумі, А-Чо пригадував і повторював уривки із «Трактату про шлях до спокою».

Нарешті, вони приїхали в Антімаоне. Зупинились біля підніжжя ешафота, в тіні якого з нетерпінням чекав сержант. А-Чо швидко повели по східцях ешафота, звідки він побачив море голів — то зібралися всі кулі з плантації. Вирішивши, що таке видовище може послужити благотворним уроком, Шеммер наказав кулі залишити роботу і всіх їх пригнати до місця страти. Побачивши А-Чо, кулі зразу ж почали перешіптуватись. Вони знали, що це помилка, але мовчали. Загадкові білі дияволи, очевидно, передумали, і замість того, щоб вбити одного невинного чоловіка, страчують тепер іншого. А-Чоу чи А-Чо — яка в цьому різниця? Ніколи китайцям не зрозуміти цих білих собак, так само як і білим собакам ніколи не зрозуміти китайців. А-Чо відрубують голову, але всі інші кулі, відробивши останні два роки, повернуться знову в Китай.

Шеммер сам спорудив гільйотину. Він ніколи не бачив цієї машини, але, як ділова людина, сміливо взявся за справу, довідавшись перед цим

у французьких чиновників про принципи її дії. Це за його порадою французи розпорядились, щоб страта відбулась в Антімаоне, а не в Папіті. Місце злочину, доводив Шеммер, найкраще місце для розправи, до того ж — видовище страти матиме благотворний вплив на п'ятсот кулі, які працювали на плантації. Шеммер також добровільно погодився взяти на себе обов'язки езекутора¹, як виконуючий обов'язки ката стояв тепер на ешафоті, випробовуючи механізм, який сам зробив. Під гільйотиною лежало бананове дерево, завтовшки як людська шия. А-Чо, наче зачарований, дивився на нього. Німець повернув маленький валик, підняв ніж до верхньої перекладки, потім сильно смикнув вірьовку, і ніж, блиснувши, впав униз, розрізавши стовбур банана рівно на дві частини.

— Ну, як вона працює? — запитав сержант, піднімаючись на поміст ешафота.

— Прекрасно! — з гордістю відповів Шеммер. — Давайте я вам покажу.

Він знову повернув коловорот, що піднімав ніж, смикнув за вірьовку, і ніж ударив по м'якому дереву. Але на цей раз ніж врізався в дерево лише на дві третини його товщини.

Сержант насупився.

— Це не годиться, — буркнув він.

¹ Езекутор — в даному разі кат.

Шеммер витер на лобі піт.

— Треба зробити важчий, — сказав він і, підійшовши до кінця ешафота, наказав ковалеві, щоб той подав двадцятип'ятифунтовий залізний брус. Коли Шеммер нагнувся, щоб прикріпити брус до верхнього широкого краю ножа, А-Чо глянув на сержанта й вирішив, що це була остання можливість.

— Шановний суддя сказав, що голову відрубають А-Чоу, — почав він.

Сержант нетерпляче кивнув. Він думав про п'ятнадцятимильну поїздку до навітряної сторони острова, про гарненьку мулатку БERTY, доньку торговця жемчугом Лаф'єра, яка чекала на нього. Їхати він мав сьогодні, після обіду.

— Ну, я ж не А-Чоу. Я — А-Чо. Шановний тюремник помилився. А-Чоу — високий на зріст, а я, як бачите, низький.

Сержант швидко глянув на нього й зрозумів помилку.

— Шеммер! — владно гукнув він. — Ідіть сюди!

Німець щось буркнув, але не рушив з місця, аж поки не прив'язав так, як треба, залізний брус.

— Ваш китайоза готовий? — запитав він.

— Та ви подивіться на нього! — була відповідь. — Хіба це той китайоза?

Шеммер здивувався. Декілька секунд він шалено лаявся, з жалем поглядаючи на машину, яку

зробив своїми власними руками й роботу якої так нетерпляче хотів бачити.

— Ось що, — сказав Шеммер нарешті, — ми не можемо відкладати цю справу. Я вже втратив три години праці цих п'ятисот китайоз. Не можу ж я погодитися втратити ще три години заради того, що нам привезли не ту людину. Давайте покінчимо з цим. Це ж всього-на-всього китайоза.

Сержант згадав про поїздку, яку йому не хотілось відкладати, доньку торговця жемчугом і задумався.

— Якщо це й розкриється, обвинувачуватимуть Крюшо, — запевняв німець. — Але мало шансів, щоб розкрили. А-Чоу в усякому разі не буде скаржитись.

— Крюшо тут не винуватий, — заперечив сержант, — напевно переплутав тюремник.

— Так давайте кінчати. Нас не можуть звинуватити. Хто може відрізнити одного китайця від іншого? Ми можемо сказати, що просто виконали інструкцію, а якого китайозу нам привезли — не наша справа. Крім того, я дійсно не можу вдруге відривати всіх оцих кулі від їхньої роботи.

Вони говорили по-французькому, і А-Чо, хоч і не розумів жодного слова з їхньої розмови, знав, що мова йде про його долю. Йому також було ясно, що рішення сержанта буде остаточним, і він, не відриваючись, дивився на його губи.

— Гаразд, — вирішив, нарешті, сержант. — Продовжуйте. Це ж тільки китаєць.

— Спробую ще раз для певності, — Шеммер підсунув стовбур банана вперед, а ніж знову підняв до верхньої перекладини.

А-Чо намагався пригадати вислів із «Тракта-ту про шлях до спокою». «Живи в згоді», прийшло йому в голову, але тут це було ні до чого. Йому не доведеться жити. Зараз він помре. Ні, це не допоможе. «Прощай тим, які тобі бажають зла», — але чию злобу він прощатиме? Шеммер та й інші діяли без злоби. Для них це була просто робота, яку треба виконати, така сама, як розчистка джунглів, спорудження греблі, резведення бавовнику. Шеммер смикнув вірвовку, і А-Чо забув про «Трактат...»

Ніж опустився з глухим стуком, відділивши геть кусок дерева.

— Чудово! — вигукнув сержант, припалюючи сигарету. — Чудово, друже мій!

Шеммер був задоволений похвалою.

— А йди сюди, А-Чоу, — сказав він на таїтянському наріччі.

— Але ж я не А-Чоу, — почав було той.

— Мовчати! — обірвав його грізний покрик Шеммера. — Тільки розкриєш рот, я розвалю тобі голову.

Наглядач погрозив А-Чо кулаком, і той за-

мовк. Який толк суперечити? Іноземні дияволи все одно зроблять по-своєму. А-Чо дав себе прив'язати до сторч поставленої дошки, такої ж заввишки, як і він. Шеммер так туго стягнув ремені, що вони врізалися в тіло. А-Чо було боляче, але він не скаржився. Все рівно недовго болітиме. Він відчув, що дошка перекидається, і закрив очі. І в ту ж мить перед ним постав сад роздуму й відпочинку. Йому здалось, що він сидить в садку. Вітер навівав прохолоду, і дзвіночки на вітах відбивали ніжні звуки. Сонливо цвірінькали пташки, а із-за високої стіни доносився приглушений гамір сільського життя.

Потім А-Чо відчув, що дошка зупинилась, і з того, як напружились одні і розслабили інші мускули, зрозумів, що він лежить на спині. Відкрив очі. Прямо над ним, поблискуючи на сонці, висів ніж. А-Чо побачив підвішений Шеммером брус і помітив, що один із вузлів розпустився. Потім він почув різкий голос сержанта, який віддавав команду. А-Чо поспішно закрив очі. Йому не хотілось бачити, як опуститься ніж. Але він його відчув — на одну скороминушу і нескінченну мить. І в цю мить він пригадав Крюшо і те, що Крюшо говорив. Та Крюшо помилився. Ніж не лоскотав. Це було останнє, про що він подумав перед тим, як назавжди перестати думати.

ЛЮБОВ ДО ЖИТТЯ

Вони насилу спускались пологим берегом і той, що йшов попереду, спотикнувся серед розкиданого каміння і ледве не впав. Подорожнї стомились й ослабли, а на їхніх обличчях лежав відпечаток терпіння, породженого довгим бідуванням. Вони несли важкі тюки із шерстяних ковдр

ремінням прив'язані до плечей і лоба. Кожен ніс рушницю. Йшли зігнуті, виставивши вперед плечі, ще більше голову і втупивши в землю очі.

— Хотів би я мати зараз ті два набої, що лежать у нашій схованці, — сказав другий.

Його голос звучав сумовито. Він говорив в'яло, без будь-якого захоплення. Передній ступив у каламутний потік, що пінився серед каміння, і нічого не відповів товаришеві.

Другий подорожній попрямував услід за першим. Вони не покидали взуття, хоч вода була холодна, як лід, така холодна, що аж кісточки почало ломити, а ступні зразу отерпли. Місцями вода досягала їм до колін, і обидва вони аж хитались, намагаючись утриматися на ногах.

Той, що йшов позаду, посковзнувшись на гладкому валуні й ледве не впавши, з великим зусиллям вдержався на ногах і в цю ж мить глибоко скрикнув від болю. Заболіло так, що аж стало млосно, і він, похитнувшись, витягнув уперед вільну руку, ніби шукаючи в повітрі підпори. Намагаючись зберегти рівновагу, він ступив уперед, але знову похитнувся й ледве не впав. Тоді став, мов прикипілий до місця, і подивився на свого супутника. Той і не оглянувся.

Цілу хвилину він стояв нерухомо, неначе борючись із самим собою. Потім крикнув:

— Слухай, Білл, я вивихнув ногу.

Білл продовжував брести по каламутній воді. І не оглянувся. Подорожній спостерігав за Біллом, як той ішов, і хоч обличчя було байдуже, як і раніше, та очі його нагадували очі пораненого оленя.

Білл уже вибрався на протилежний берег і не оглядаючись попрямував далі. Людина стояла посеред струмка і стежила за ним. Його губи злегка сіпнулися, і видно було, як затремтіла над ними груба щетина рудого волосся. Він раз у раз проводив кінчиком язика по сухих губах.

— Білл! — крикнув ще раз.

Це був благальний крик сильної людини, яка потрапила в біду. Але Білл не оглянувся. Людина стежила, як Білл, химерно похитуючись і спотикаючись, незграбно вибирається пологим схилом вгору в напрямку до невиразної лінії горизонту, що зливалася з низьким горбом. Вона слідувала за Біллом, аж поки той не перевалив через гребінь і зник. Тоді подорожній відвів очі від горба і повільно оглянув навколо той світ, що залишився після зникнення Білла.

Біля горизонту тьмяно тліло сонце, майже затягнуте туманом і випарами, які здавалися густою масою без контурів і обрисів. Перенісши всю свою вагу на непошкоджену ногу, людина дістала годинник. Стрілки показували

чотири години. Був приблизно кінець липня або початок серпня; вже тиждень чи два він не рахував днів, але знав, що сонце знаходиться приблизно на північно-західній стороні. Подорожній глянув на південь і подумав, що десь там, за цими голими горбами, лежить Велике Ведмеже озеро, що в тому напрямку полярне коло перетинає дорогу через Канадську пустелю. Цей струмок, де він стояв, подавав воду в річку Коппермайн, що в свою чергу текла на північ і впадала в затоку Коронації і у Північний Льодовитий океан. Подорожній ніколи не був у тих місцях, але одного разу бачив їх на карті Гудзонової компанії.

Подорожній знову обвів очима навколишній світ. Невтішне видовище. Навкруги — розпливчаста лінія горизонту і невисокі горби. Ні дерев, ні кущів, ні трави — нічого, крім величезної пустелі, що вселяла страх, і цей страх майнув у його очах.

— Білл! — прошепотів подорожній, і ще раз: — Білл!

Стоячи в каламутній воді, він зіщулився, ніби безмежний простір давив на нього з непереборною силою, приголомшуючи його своєю спокійною величчю. Подорожній почав тремтіти, мов у пропасниці, аж рушниця випала з рук, з плеском збивши бризки води. Це примусило його опам'ятатися. Переборовши страх і оволодівши

собою, він пошарив у воді руками і знайшов зброю. Потім пересунув тюк ближче до лівого плеча, щоб на пошкоджену ногу припадало менше ваги, і повільно, обережно, морщачись від болю, рушив до берега.

Він не зупинявся. З відчаєм, що доходив до безумства, незважаючи на біль, він спішив піднятися до гребеня горба, за яким зник його товариш, але вигляд у нього був смішніший і химерніший, ніж у Білла, коли той, спотикаючись, піднімався вгору. З гребеня перед ним відкрилася позбавлена життя невелика долина. Ним знову опанував страх, але він його переміг, пересунув тюк ще ближче до лівого плеча і пошкутильгав униз.

Дно долини було болотисте, бо густий мох насичувався водою, наче губка, і затримував її при самій поверхні. Ця вода бризкала з-під його ніг на кожному кроці, кожного разу з піднятої ноги обривався і падав з хлюпанням мокрий мох. Подорожній вибирав шлях від купини до купини і йшов по слідах свого товариша, перебираючись через кам'яні острівці, що виступали серед цього моря моху.

Він не збився з дороги, хоч і йшов сам. Знав, що прийде туди, де ростуть карликові ялинки і кволі смереки понад малим озером. Називалось це місце Тітчиннічілі, що місцевою мовою означає

«Країна Маленьких Паличок». А в те озеро впадав невеличкий струмок з прозорою водою. Біля струмка росте очерет, — це він добре запам'ятав, — але лісу там немає. Він піде вздовж нього до вододілу. Потім перейде цей вододіл і, прямуючи на захід, вздовж іншого струмка, спуститься берегом до злиття його з річкою Діз, а там під перевернутим човником, прикритим камінням, знайде свій запас. А в цьому сховищі будуть набої для рушниці, рибальські гачки й вудки, маленька сітка — всі приладдя, щоб ловити і убивати живність, добувати їжу. Там буде й борошно, правда небагато, шматок свинини і трохи бобу.

Білл чекатиме на нього там, і потім вони подадуться на веслах вниз річкою Діз на південь до Великого Ведмежого озера. І через це озеро на південь, весь час на південь, плистимуть вони, аж поки не досягнуть ріки Мекензі. Марно зима гнатиметься за ними, вода замерзатиме біля берегів, а дні ставатимуть холодними й різкими, вони ж рухатимуться на південь до якогось теплого пункту Гудзонової компанії, де ростуть високі гіллясті дерева і де вдосталь їжі.

Такі були думки людини, що ледве просувалася вперед. Мозок її працював так само наполегливо, як і тіло, і людина старалась думати, що Білл не покинув її, що Білл, напевне, чекатиме біля

сховища. Подорожній повинен був думати так, бо інакше йому лишалось лягти й умерти, а не боротись.

І поки тьмяна куля сонця повільно опускалась до північного заходу, подорожній не раз перейшов думкою кожний дюйм свого шляху на південь, який вони здійснять разом з Біллом, тікаючи від зими, що насувалася. І він знову й знову перебирав у пам'яті запаси їжі, схованої в тайнику, і запаси їжі на посту Гудзонової компанії. Він два дні нічого не їв, і вже довгий час недоїдав. Часто він нахилявся, зривав з моху бліді ягоди, клав їх в рот, жував і ковтав. Це була маленька зернина у водяній оболонці. В роті вода тане, залишається зерно — терпке й гірке. Людина знала, що ці ягоди непоживні, але терпеливо їх жувала з надією, сильнішою за знання і досвід.

О дев'ятій годині подорожній розбив великий палець ноги об гострий камінь, похитнувся і впав від страшної втоми і слабості. Перележав на боці деякий час нерухомо. Потім звільнився від ремінців свого вантажу і насилу сів. Ще тільки починало темніти, і в присмерку, що повільно густів, подорожній напощи почав шукати клапті сухого моху. Зібравши цілий оберемок, запалив багаття, тліюче, курне, і поставив скип'ятити воду в котелку.

Потім розпакував свій тюк і перш за все порухував сірники. Їх було шістдесят сім. Для певності довелося перелічити тричі. Він розділив їх на три частини, загорнув у промашений папір і сховав одну пачку в порожній кисет, другу пачку — за підкладку старого капелюха, а третю — під сорочку, на груди. Коли з цим було покінчено, людину охопив панічний страх, і вона розгорнула сірники й знову їх порухувала. Їх було, як і раніше, шістдесят сім.

Подорожній розклав своє взуття біля вогню. Мокасини¹ перетворились на мокре дрантя; пошиті із вовняної ковдри панчохи місцями протерлися наскрізь, а ноги стерлись до крові. Біля кісточки на нозі смикало, і він уважно придивився. Опух набряк завбільшки з коліно. Подорожній відірвав довгу смужку від однієї із своїх двох вовняних ковдр і міцно обмотав нею кісточку. Потім відірвав ще кілька смужок і обмотав ними ноги — це повинно було замінити мокасини і панчохи. Далі напився гарячої води, завів годинник і ліг, загорнувшись у ковдри.

Він спав, як убитий. Біля півночі ненадовго стемніло, і незабаром почало світати. Сонце зішло на північному сході, заховане за сіримп хмарами: тільки розвиднілось.

¹ Мокасини — чоботи з оленької шкіри.

О шостій годині ранку подорожній прокинувся. Він лежав горілиць. Глянув на сіре небо і відчув, що голодний.

Підвівшись на лікті, подорожній здригнувся від сильного пирхання і побачив самця-карібу¹, що дивився на нього з настороженою цікавістю. Звір стояв недалеко, не далі, як за п'ятдесят футів, і раптом в уяві подорожнього промайнув шматок оленини, що шкварчав і смажився на вогні, і він навіть відчув її смак. Наосліп схопив свою незаряджену рушницю, прицілився і натиснув на спусковий кріючок. Олень пирхнув і, постукуючи копитами, пострибав через кам'яні виступи.

Подорожній вилаявся й швирнув від себе незаряджену рушницю. Голосно застогнав, намагаючись стати на рівні ноги. Але це була важка й занадто болюча спроба. Його суглоби нагадували поржавлені завіси. Для того щоб їх зігнути чи розігнути, вимагалось особливо гостре напруження сили волі. Коли подорожній, нарешті, підвівся на ноги, минуло ще кілька хвилин, поки він зміг випрямитись і триматися рівно, як повинна стояти людина.

Він вибрався на маленький горбок і глянув навколо. Там не було ні дерев, ні кущів — нічого, крім сірого моря моху, одноманітність якого лише

¹ Карібу — канадський олень.

подекуди порушувалась сірим камінням, сірими озерцями і сірими струмочками. Небо також було сіре. Ні сонця, ні натяку на сонце. Подорожній не мав найменшої уяви, де північ, і забув шлях, яким прийшов сюди минулої ночі. Але не збився з дороги. Він знав це. Ось незабаром він прийде до Країни Маленьких Паличок. Подорожній відчував, що вона лежить десь ліворуч, недалеко — можливо зразу ж за найближчим низьким горбом.

Він вернувся, щоб ув'язати свій клунок перед мандрівкою. Переконавшись, що всі три пакетики із сірниками цілі, подорожній не почав їх перераховувати, але задумався над зморщеною торбинкою із лосьової шкіри. Торбинка була невеличка, її можна було прикрити долонями. Але важила вона п'ятнадцять фунтів — стільки, скільки решта всього вантажу — і це турбувало його. Зрештою він відклав її в сторону і почав складати інші речі. Потім зупинився, щоб подивитись на торбинку із лосьової шкіри, швидко підняв її, оглянувся навколо зухвало, наче пустеля намагалась відняти його скарб. Коли ж він звівся на ноги і побрів уперед, назустріч новому дню, торбинка разом з іншими речами лежала у нього за спиною.

Подорожній пішов вліво, час від часу зупиняючись, щоб поїсти мохових ягід. Кісточка набрякла ще більше, людина шкандибала ще

дужче, але біль в нозі був зовсім не значним в порівнянні із болем в шлункові. Муки голоду ставали все нестерпнішими. Вони гризли й гризли його, поки він перестав усвідомлювати, куди йти далі, щоб добратись до Країни Маленьких Паличок. Мохові ягоди не припинили болю в шлунку, а язик та піднебіння аж пашіли від їх їдкого соку.

Подорожній спустився в долину, де з каміння, залопотівши крилами, злетіла вгору зграя білих куріпок. «Керр-керр-керр!» кричали вони. Подорожній кидав на них камінням, та не влучив ні в одну. Тоді поклав на землю свій клунок і почав підкрадатись до куріпок, наче кіт до горобців. Гостре каміння різало йому ноги, коліна залишали за собою кривавий слід, але із-за мук голоду він не звертав уваги на цей біль. Він повз по мокрому мохові, одежа промочла наскрізь, тіло трусилося від холоду, але подорожній нічого не усвідомлював — таке велике було бажання їсти. А тут куріпки щораз злітали, лопотіли крилами перед ним, аж поки їх «керр-керр-керр» почало йому здаватися глузуванням; він посилав їм прокляття, передражняючи птахів.

Якось він наткнувся на куріпку, яка, очевидно, спала. Він побачив її лише тоді, коли вона метнулась йому прямо в обличчя, випурхнувши із свого кам'яного сховища. Хоч як несподівано

з'явилась куріпка, він все-таки встиг її схопити, але не втримав, і в руці залишилося три пір'їнки з її хвоста. Спостерігаючи за польотом птиці, подорожній відчув до неї таку ненависть, ніби вона заподіяла йому страшне зло. Потім повернувся й знову взяв на плече свою ношу.

Вдень подорожній прийшов у долину, де було багато дичини. Ніби дратуючи його, мимо, на відстані пострілу з рушниці, пронеслось стадо карібу, голів з двадцять. Він почував дике бажання погнатися за ними і був певен, що зможе наздогнати. Потім назустріч вибігла чорна лисиця, несучи в зубах куріпку. Він закричав. Це був жахливий крик, перелякана лисиця метнулася в сторону, але куріпку не випустила.

Надвечір подорожній дійшов до глинясто-каламутного струмка, що протікав крізь очеретяні зарослі. Міцно схопившись за очеретину біля самого кореня, він витяг із землі щось схоже на молоденьку цибулинку, завбільшки з ніготь. Цибулинка була м'яка, і його зуби вп'ялися в неї з апетитним хрумтінням. Але волокно було тверде, ніби прядиво, насичене водою, як ті мохові ягоди, й позбавлене поживності. Людина скинула свій клунок і рачки поповзла в зарослі, гризучи очерет і плямкаючи, наче тварина.

Людина дуже стомилася, і часто з'являлося бажання відпочити — лягти й заснути, але го-

лод — саме голод, а не бажання дістатися до Країни Маленьких Паличок — весь час підганяв уперед.

Подорожній шукав у маленьких калюжках жаб і копав землю нігтями, шукаючи черв'яків, хоча знав, що ні жаби, ні черв'яки не існували так далеко на півночі.

Він марно заглядав у кожную калюжу і, на-решті, з настанням присмерку, побачив в одній такій калюжі рибинку, завбільшки з піскаря. Подорожній встромив у воду руку аж по плече, але рибка втекла від нього. Тоді він почав її лови-ти обома руками та скаламутив воду до самого дна. Захопившись ловлею, він і сам упав у воду і змок до пояса. Вода так скаламутилась, що рибинку вже не можна було розгледіти: довелося чекати, поки мул осяде на дно.

Подорожній знову заходився ловити рибинку і знову скаламутив воду. Але не було сили чекати. Він одв'язав котелок і почав вичерпувати воду із калюжі. Спочатку черпав люто, забризкуючись й виливаючи воду так близько, що вона збігала назад до калюжі. Потім почав діяти обережніше, намагаючись зберегти спокій, хоч серце його роз-ривало груди, а руки тремтіли. За півгодини калюжа була майже висушена. Не залишилось там і кухля води. Але рибки в калюжі не було. Він побачив між камінням потайну щілину, через

яку рибинка й вислизнула в іншу, ще більшу калюжу — таку, що подорожній не зміг би спорожнити за цілу добу. Коли б знати про щілину раніше, її можна було б закрити камінцем, і рибинка не втекла б від нього.

Подумавши про це, він весь зіщулювся і безсило впав на мокру землю. Спочатку заплакав тихо, потім заривав голосно, звертаючись до немилосердної пустелі, яка оточувала його навколо, і довго не міг заспокоїтись, схлипуючи без сліз.

Розпалив багаття, зігрівся, випивши кілька кухлів гарячої води, і розташувався на нічліг на кам'яному виступі, так само як і минулої ночі. Перед тим як лягти, він перевірів, чи не промокли його сірники, і завів годинник. Ковдри були мокрі й липкі. Біля кісточки боляче сіпало. Але він знав одно — що голодний, і в неспокійному сні йому ввижалися свята, бенкети і страви, приготовані найрізноманітнішими способами.

Подорожній проснувся промерзлим і зовсім хворим. Сонця не було. Сірий тон землі та неба став ще темніший, ще глибший. Повівав їдкий вітер, і перший лапатий сніг побілів вершини горбів. Поки людина розпалювала багаття і кипятила воду, повітря навколо неї ніби загусло и побіліло. Це пішов сніг наполовину з дощем, лапатими вогкими сніжинками. Спочатку сніжинки розтавали, ледве торкнувшись землі, але потім

вкрили землю, погасили вогонь і знищили запас сухого моху.

Подорожній звалив на спину свій тюк і поплентався далі, невідомо куди. Його вже не цікавили ні Країна Маленьких Паличок, ні Білл, ні схованка під перевернутим човном на березі ріки Діз. Ним керувало одне бажання: «Їсти!» Подорожній божеволів від голоду. Він більше не вибирав дороги, тільки намагався триматися низин, брів по мокрому снігу, рвав напوماцки водянисті мохові ягоди й мало не падав, висмикуючи з корінням очерет. Але ця несмачна їжа зовсім не насищала. Потім натрапив на якусь кисленьку травичку і поїв усе, що знайшов. Та й травички було небагато, до того ж вона стелилась по самій землі і ховалась під кількома дюймами снігу.

Цієї ночі він не мав ні багаття ні гарячої води, заліз під свої ковдри і заснув неспокійним сном. Сніг змінився холодним дощем. Подорожній часто прокидався, відчуваючи, як дощ ллє йому на обличчя. Наступив день — сірий день без сонця. Дощ перестав. Зникло і болюче відчуття голоду. Був тільки тупий, ниючий біль у шлункові, але це не завдавало йому особливих мук. Думка людини стала працювати краще, і вона знову думала про Країну Маленьких Паличок і про сховище на березі річки Діз.

Подорожній порвав рештки однієї з ковдр на смужки й обмотав ними закривавлені ноги, змінив пов'язку на кісточці і приготувався до нової мандрівки. Підійшовши до свого вантажу, він довго стояв над зморщеною торбинкою із лосьової шкіри, але все ж таки взяв її з собою.

Сніг розтанув під дощем, і тільки вершини пагорків білили. Зійшло сонце, і подорожньому вдалося визначити сторони світу, хоч тепер вже знав, що заблудився. Може, блукання в ці голодні дні завели його занадто далеко вліво. Отже, тепер він тримався правої сторони, намагаючись знову знайти вірний напрям.

Хоч муки голоду й не були вже такі гострі, але подорожній почував, що дуже охляв. Збираючи ягоди і стебла очерету, він часто зупинявся й відпочивав. Язик у нього пересох, розпух і ніби покрився тонкими волосинками, в роті було якось гірко. Чимало клопоту завдавало йому серце. Не встигав він пройти кілька кроків, як воно починало своє невблаганне тук-тук-тук, а потім зривалось і сильно тремтіло дрібними частими ударами, від яких він задихався, втрачаючи свідомість.

В обід подорожній знайшов у великій калюжі двох піскарів. Вичерпати калюжу було неможливо, але тепер він заспокоївся і умудрився спіймати їх своїм залізним котелком. Вони були завбільшки з мізинець, але він вже не відчував гострого

голоду. Тупий біль в шлункові став ще тупішим і слабшим. Здавалось, що його шлунок дрімає. Він з'їв рибу сирою, примушуючи себе старанно розжовувати її. Хоч подорожньому й не хотілося їсти, але він підкорявся міркуванням про те, що мусить їсти для того, щоб жити.

Ввечері він зловив ще трьох піскарів, двох з'їв, а третього залишив на сніданок. Сонце підсушило ріденькі порослі моху, і він зміг скип'яти-ти води і зігрітися. Цього дня людина пройшла не більше десяти миль, а наступного дня, просуваючись тільки тоді, коли дозволяло серце, майже вдвоє менше. Шлунок уже нічим не нагадував про себе, наче заснув. Подорожній опинився в якійсь невідомій місцевості, де карібу зустрічалися частіше, а також і вовки. Їхнє виття порушувало німу тишу пустелі. А одного разу троє вовків крадькома перебігли йому дорогу і зникли.

Ще одна ніч; а вранці, опам'ятавшись нарешті, він розв'язав ремінці, які стягали поморщену торбинку. З неї посипався жовтий струмінь золотого піску та саморідних грудочок золота. Подорожній на око розділив це золото на дві рівні частини, заховав одну частину під помітний камінь, загорнувши її в шмат ковдри, а другу частину поклав знову в торбинку. Останніми залишками ковдри він обмотав ноги. Подорожній не хотів розлучатися з рушницею: адже ж

там, в схованці на березі річки Діз, зберігалися набої.

День був туманний, і цього дня людина знову відчула голод. Подорожній дуже ослаб, і в нього так крутилась голова, аж темніло часом в очах. Тепер він щоразу спотикався і падав, і, якось зачепившись, упав прямо на гніздо білої куріпки. Там сиділо четверо пташенят, які щойно вилупились, — маленькі тріпотливі грудочки життя, на один ковток; і він жадібно з'їв їх, запихаючи живими в рот, і трощачи зубами, мов шкарадупу з яєць. Мати пташенят з голосним криком побивалась навколо. Він намагався підбити її прикладом своєї рушниці, але вона відлетіла. Тоді він почав кидати на неї камінцями і випадково підбив крило. Куріпка, то підлітаючи, то волочачи підбите крило, кинулась тікати, але подорожній не переставав гнатись за нею.

Пташенятка тільки роздратували його апетит. Незграбно шкутильгаючи, він кидав на куріпку камінцями і часом хрипко викрикував, потім замовкав, терпеливо підводився на ноги після того, як падав, і протирав рукою очі, борючись з млостю.

Погоня завела його в найбільш болотисте місце долини, і там він наткнувся на людські сліди на вогкому мохові. Це були не його сліди — мабуть, сліди Білла. Але він не міг зупинитись,

тому що куріпка тікала все далі й далі. Спочатку треба зловити її, а потім можна повернутись і довідатись про сліди.

Подорожній заганяв пташку, але й сам вивисся із сил. Вона, важко дихаючи, лежала на боку. Він, так само важко дихаючи, не мав сили доповзти до неї, хоч і лежав недалеко. А коли подорожній відпочив, відпочила й куріпка і випурхнула з-під його жадібно простягнутої руки. Погоня відновилась. Але настала ніч, і куріпка втекла. Похитуючись від втоми, подорожній упав лицем до землі з клунком на спині і розрізав собі щок. Подорожній довго не ворухився, потім перевернувся на бік, завів годинник і так пролежав до ранку.

Другого дня знову стояв туман. Половина останньої ковдри пішла на обмотування ніг. Йому не пощастило відшукати сліди Білла. Та це й не мало значення. Голод настійливо підганяв подорожнього вперед. Тільки... тільки він дивувався: невже Білл також заблудився? Опівдні ноша стала непосильно важкою. Знову подорожній розділив золото, на цей раз просто висипавши половину на землю. Надвечір він викинув і решту, собі залишив тільки клаптик ковдри, котелок і рушницю.

Подорожнього почали мучити галюцинації. Йому раптом здалося, що в нього залишився

один патрон. Патрон був у патроннику рушниці, і подорожній не помітив його. А проте він весь час пам'ятав, що патронник рушниці порожній. Однак галюцинація не проходила. Він боровся з нею годинами, потім оглядав рушницю й переконувався, що вона не заряджена. Розчарування було настільки гірким, наче людина й справді сподівалася знайти патрон. Через півгодини галюцинації виникали знову. Подорожній знову боровся з ними, і все ж галюцинації поверталися, аж поки він не оглядав рушницю та сам себе не переконував. Іноді думкою подорожній линув далеко, а сам плентався як автомат. І якісь химерні картини й думки точили його мозок, наче черви. Але це продовжувалося недовго, бо муки голоду постійно нагадували про себе. Та ось подорожнього вразило таке видовище, від якого він мало не умлів. Він захитався, як п'яний, намагаючись не впасти. Перед ним стояв кінь. Кінь! Подорожній не вірив своїм очам, їх застилав густий туман, пронизаний блискучими цятками світла. Він зо зла протер очі, щоб відігнати видіння, і побачив не коня, а великого бурого ведмедя. Звір розглядав його з ворожою цікавістю.

Подорожній приклав до плеча рушницю, але згадав, що це ні до чого. Він опустив її і вихопив із розшитих бісером піхов мисливський ніж.

Перед ним було м'ясо й життя. Він торкнувся великим пальцем леза: ніж був гострий. І кінчик теж. Він хотів сам кинутися на ведмедя і вбити його. Але серце подорожнього пересторожливо забилося — тумп-тумп-тумп. Потім він відчув, як серце підскочило кудись вгору і дрібно затремтіло, голову ніби стисло залізним обручем, і свідомість заволокло темрявою.

Спочатку ним оволоділо почуття несамовитої відваги, потім він перелякався. А що як звір кинеться на нього, такого слабого? Він випрямився на весь зріст, міцно стиснув ніж і грізно уставився на ведмедя. Ведмідь незграбно ступив пару кроків, став на задні лапи і несміливо заревів. Коли б людина кинулась бігти, ведмідь погнався б за нею. Але людина не побігла. З відчаю вона запалилася мужністю. Людина й собі заревла дико, страшно, як звір, даючи волю страху, який невід'ємний від життя і тісно переплетений з самим його корінням.

Погрозливо заревівши, ведмідь подався геть в сторону, збентежений таємничою твариною на двох ногах, що виявилась такою рішучою й небоязкою. Але людина не ворухнулась, поки не минула небезпека, а потім почала тремтіти й повалилась на мокрий мох.

Людина примусила себе підвестися і пішла далі. Тепер інший страх охопив її. Людина боя-

лась не того, що може вмерти з голоду. Страшно, що може загинути не своєю смертю раніше, ніж голод виснажить останні сили і заглушить останнє прагнення зберегти життя. Кругом були вовки. З усіх боків в пустелі чулось їхнє виття, що сповняло повітря погрозою. Ця погроза була настільки відчутною, що подорожній мимоволі піднімав догори руки, щоб відсунути її від себе, наче то були стіни роздутого вітром намету.

Час від часу вовки по двоє й по троє перебігали подорожньому шляху. Та вони пробігали мимо. Їх було небагато, до того ж вовки полювали на оленів, які не чинили опору. А ця дивна двонога істота, що тримається вертикально, може, чого доброго, кусатися й дряпатися.

Надвечір подорожній натрапив на розкидані кістки: вовкам удалося розтерзати жертву. То були рештки молодого карібу, який ще годину тому мукав, стрибав, бігав, сповнений життя. Подорожній дивився на кістки, пообгризувані, наче обстругані, але рожеві, бо в їх клітинах життя ще не вмерло. А можливо, що й з ним таке трапиться, поки мине день! І таке воно, життя. Марне й недовге. Тільки воно й причиняє муки. Смерть — милосердна. Вмерти — значить заснути. Смерть — це кінець, спокій. Так чому ж тоді він не хоче вмерти?

Але це філософствування тривало недовго. Він

присів навпочіпки, взяв кістку в рот і почав ви-
смоктувати з неї рештки життя, які ще забарвлю-
вали її в блідорожевий колір. Солодкий смак м'я-
са, тонкий і ледве вловимий, як далекий спогад,
доводив його до божевілля. Він стискував щеле-
пи й трощив кістки. Інколи кришилася кістка, ін-
коли ламалися його зуби. Потім подорожній став
розбивати кістки камінням, розтирав їх на кашу
і ковтав. Поспішаючи, він порозбивав камінням
пальці, та ще й дивувався, що вони не дуже бо-
ліли.

Настали страшні дні — падав сніг та йшов
дощ. Подорожній несвідомо розташовувався на
відпочинок і вирушав знову. Він ішов і вночі,
і вдень. Відпочивав там, де падав, а коли згаса-
юче в ньому життя спалахувало й горіло трохи
яскравіше, він повз уперед. Як людина, подорож-
ній більше не боровся. Гнало його вперед саме
життя, яке не хотіло вмирати. Він не страждав.
Нерви його ніби завмерли, оніміли, а думка по-
топала серед химерних видінь та чудових мрій.

Однак він смоктав і жував розтриті кістки
молодого оленя. Рештки кісточок він зібрав і по-
ніс з собою. Подорожній більше не вибирався
на горби і не переходив вододіли, а несвідомо
брів уздовж великого струмка, який біг широкою
долиною. Подорожній вже не бачив ні струмка,
ні долини, тільки видіння. Його душа й тіло про-

сувалися вперед поруч, але все ж таки окремо; такою тонкою була нитка, що з'єднувала їх.

Якось подорожній прокинувся зовсім при- томний; він лежав горілиць на камінному виступі. Сонце світило ясно й тепло. Здалеку доноси- лось мукання молоденьких карібу. Промайнула згадка про дощ, сніг і вітер, але він не знав, скільки часу термосила його буря — два дні чи тижні.

Подорожній пролежав якийсь час нерухомо, а благодійне сонячне проміння зігрівало його нещасне тіло своїм теплом. «Гарний день», по- думала людина. Чи не можна тепер визначити, де вона опинилася? З болісним зусиллям подо- рожній перевернувся на бік. Внизу повільно тек- ла широка річка. Його збентежило те, що він не знав цієї річки. Поволі стежив він очима, як річ- ка вигиналась серед голих, темних і низьких гор- бів, ще більш голих, темних і низьких, ніж ті, які зустрічав він досі. Повільно, задумливо, безпри- страсно простежив подорожній за течією дивно- го струмка аж до самого горизонту і раптом по- бачив, що цей струмок вливається в широке ви- блискуюче море. Але й це не зворушило його. «Дивно, — подумав він, — що ж це — міраж чи видіння?» Скоріше — видіння, плід хвороб- ливої фантазії. І він ще більше переконався в цьому, коли побачив корабель, що стояв на

якорі посеред виблискуючого моря... На мить подорожній заплющив очі, потім знову їх розплющив. Дивно, яке воно настирливе, це видіння. А втім, що ж тут дивного: нема і не може бути ні морів, ні кораблів посеред безлюдних просторів, так само, як немає патронів в його рушниці.

Подорожній почув якийсь звук позад себе — чи то хрипіння, чи то кашель. Дуже повільно, відчуючи страшну слабість та задерев'янілість в усьому тілі, він перевернувся на другий бік. Поблизу нічого не було видно, але подорожній терпеливо чекав. Дивні звуки почувися знову, і ось кроків за двадцять від себе він розгледів між двома зубчастими камінцями сіру голову вовка. Його гострі вуха стирчали не так рівно, як це подорожній бачив у інших вовків, очі були мутні й залиті кров'ю, його голова трималась слабо і безпорадно. Звір все ще щурився на сонячному світлі. Вовк, очевидно, був хворий, тому що хрипіння і кашель не переставали.

«Ось це принаймні справжнє», подумав він і знову повернувся на другий бік так, щоб можна було побачити світ, раніше закритий від нього маревом. Але море, як і колись, блищало вдалині, і корабель було ясно видно. Можливо, все-таки це дійсність? Подорожній надовго закрив очі і задумався, і нарешті, все зрозумів. Він простував на північний схід, віддаляючись від водо-

ділу річки Діз до долини річки Коппермайн. Ця широка, лінива річка і є Коппермайн. Це блискує море — Північний Льодовитий океан. Цей корабель — китобій, що відбився на схід, далеко на схід від гирла Мекензі й закинув якір в затоці Коронації. Подорожній згадав карту Гудзонової компанії, яку бачив колись, і все йому стало ясно й зрозуміло.

Він сів і почав думати, що тепер робити. Обмотки із ковдри порвалися, і ноги перетворилися на безформні шматки сирого м'яса. Остання ковдра пропала. Рушниця й ніж десь пропали. Загубив подорожній і свій капелюх, а разом з ним і пачку сірників, засунутих за підкладку. Але сірники на грудях, завернуті в намащений олією папір і сховані в кисет, були цілі й сухі. Він подивився на годинник. Стрілки показували одинадцять, годинник ще йшов. Напевне, час від часу він заводив його.

Подорожній počував себе спокійно і впевнено. Незважаючи на надзвичайну кволість, він не відчував болю. Йому не хотілося їсти. Думка про їжу навіть не приваблювала його, і все, що він робив, диктувалось розумом. Подорожній відірвав обидві штанини до колін і обмотав ними ступні ніг. Якимсь чудом його котелок уцілів. Треба напитись гарячої води, перш ніж розпоча-

ти важку, — він це передбачав, — мандрівку до корабля.

Рухи подорожнього були повільні. Він весь тіпався, як паралітик. Вирішивши назбирати сухого моху, він переконався, що не може звестися на ноги. Довгий час він намагався підвестися, але задовольнився тим, що поповз рачки. Раз він підліз зовсім близько до хворого вовка. Звір неохоче подався назад, облизуючи щелепи язиком, який, здавалось, не мав сили рухатись. Подорожній помітив, що язик у вовка не звичайного здорового червоного кольору, а жовтуватобурого і наче покритий шорсткою кіркою напівсухого слизу.

Випивши кухоль гарячої води, подорожній відчув у собі досить сили, щоб звестися на ноги і навіть іти, якщо тільки смертельно хвора людина може ходити. Майже кожної хвилини він мусив зупинятися і відпочивати. Його кроки були слабі й непевні, і такою ж слабкою й непевною ходою брів услід за ним вовк; і за ніч, коли темрява оповила виблискуюче море, людина наблизилася до берега не більше як на чотири милі.

Цілу ніч подорожній чув кашель хворого вовка і час від часу мукання молодих карібу. Скрізь було життя, повне сили й здоров'я, і він знав, що хворий вовк тягнеться услід за ним в надії, що людина умре першою. Вранці, розкривши

очі, подорожній побачив, що на нього дивиться вовк — з тугою і жадібно. Вовк стояв, похнюпивши голову і підгорнувши хвіст, наче бідолашний пес. Звір трусився від холодного ранкового вітру і безнадійно вищирив зуби, коли людина озвалася до нього не голосом, а якимсь хрипким шепотом.

Сонце світило ясно, і весь ранок людина, спотикаючись і падаючи, брела в напрямку до моря і корабля. Погода була розкішна. Стояло коротке бабине літо, властиве тим широтам. Воно могло тривати тиждень, а могло скінчитись і завтра чи післязавтра.

Після полудня подорожній натрапив на чийсь слід. Це був слід іншої людини, яка не йшла, а лізла рачки. Йому спало на думку, що то міг бути Білл, але ця думка його не зацікавила, не порушила тупої байдужості. Почуття й переживання вже залишили подорожнього. Не відчував більше болю. Шлунок і нерви ніби заснули. Але життя гнало його вперед. Він був дуже стомлений, але вмирати не хотів. І тому подорожній ще ів мохові ягоди й піскарів, пив гарячу воду й насторожено слідував за хворим вовком.

Він пішов по сліду іншої людини і скоро побачив її кінець: кілька свіжообгризенних кісток на мокрому поцяткованому лапами багатьох вовків моху. Тут же валялася зморщена торбинка

з лосьової шкіри, така ж сама, як була і в нього, але роздerta гострими зубами. Він підняв торбинку, хоч вага її була занадто великою для його слабих пальців. Так, значить, Білл ніс цю торбинку аж до останку. Ха-ха! Оце б поглузувати з Білла. Він виживе й візьме торбину з собою на корабель, який стоїть на блискучому морі. Сміх подорожнього звучав хрипко й зловісно, ніби каркання ворони, і хворий вовк приєднався до нього, сумно виючи. Людина раптом замовкла. Як вона могла з Білла сміятись? Якщо це — Білл. Якщо ці кістки, такі рожево-білі й чисті, були колись Біллом!

Подорожній відвернувся. Ну що ж, Білл покинув його, але він не візьме золота Білла й не буде смоктати його кісток... «А Білл, напевне, зробив би так, якби все сталося навпаки», роздумував подорожній, шкутильгаючи далі.

Дійшов до невеличкого озерця. Нахилившись подивитися, чи немає в ньому піскарів, він раптом, ніби ужалений, відсахнувся назад. Подорожній побачив у воді своє відображення. Це страшне видовище вразило навіть його приспану чутливість. В озерці плавали три піскарі, але це озерце було таке велике, що нічого було й думати про те, щоб вичерпати воду. Після кількох невдалих спроб спіймати риб котелком, людина відмовилася від свого наміру, боячись,

що від слабості може впасти в калюжу і втопитися. З цієї ж причини подорожній не наважився пуститися вплав річкою на одній із багатьох колод, принесених течією до піщаних мілин.

Того дня віддаль між ним і кораблем зменшилася на три милі; наступного дня — на дві, тому що тепер він повз рачки, так само як Білл. Наприкінці п'ятого дня до корабля лишалося ще сім миль, а подорожній не міг уже пройти й милі за день. Бабине літо ще тривало, і людина продовжувала лізти, час від часу втрачаючи свідомість, а позад неї весь час кашляв і хрипів хворий вовк. Коліна людини, як і її ступні, кровоточили, і хоч вона обмотала їх клаптями своєї сорочки, позад неї — на мохові і камінні — лишався червоний слід. Одного разу, озирнувшись, людина побачила, як вовк жадібно лизав її кривавий слід, і ясно уявила собі, який її чекає кінець, якщо тільки вона сама не заб'є вовка. І тут почалась трагедія — страшна трагедія боротьби за існування. Хвора людина плазувала, хворий вовк плівся за нею. Дві істоти волочили свої напівмертві тіла через пустелю, і одна чекала смерті другої.

Коли б це ще був здоровий, сильний вовк, людина примирилася б з своєю долею, але думка про те, що вона потрапить, як пожива, в червоцїй огидній напівмертвій істоті, була людині

противна. В ній ще залишилось почуття гидливості. Але людина знову почала марити, її знову мучили галюцинації, а світлі проміжки наставляли рідше і на короткий час.

Одного разу подорожній прийшов до пам'яті від уривчастого дихання над самим його вухом. Вовк незграбно відскочив і, не втримавшись на ногах від слабості, перекинувся на спину. Це було смішно, але людина не розсміялась і навіть не злякалася. Подорожній уже був не здатний будь-що сприймати. Але його розум на мить прояснився, і він лежачи міркував. До корабля залишилось не більше чотирьох миль. Протерши очі, ніби застелені туманом, подорожній зовсім виразно побачив корабель, біле вітрило маленького човника, що нісся по блискучому морю. Але подорожньому ніколи не проповзти цих чотирьох миль. Він знав це і не відчував хвилювання. Знав, що йому не проповзти й півмилі, а все-таки подорожній хотів жити. Як можна вмерти після всього, що довелося перенести! Доля вимагала від нього занадто багато. І, вмираючи, він боровся зі смертю. Можливо, це було просто божевілля, але, будучи в самих пазурах смерті, він зневажав смерть і продовжував боротися.

Людина закрила очі і величезним зусиллям волі примусила себе зосередитись. Вона не хотіла піддаватись забуттю, яке заливало всі глибини

її свідомості, наче морський приплив. Це мертвуще забуття набігало, як хвилі, і потроху затопляло все ество подорожнього. Часом він майже потопав у ньому, безпорадно борсаючись, а потім, спонукуваний якоюсь незрозумілою силою, знаходив в собі нові обривки волі і впливав на поверхню.

Людина непорушно лежала на спині і чула, як повільно наближається до неї хрипке дихання хворого вовка. Ближче й ближче... нескінченно довго... Але людина не ворухилась. Ось дихання вовка вже біля самого її вуха. Шорсткий, сухий язик тернув людину по щоці, наче наждачним папером. Вона рвучко простягнула обидві руки, у всякому разі, — хотіла простягнути. Пальці скарлючилися, як пазури, але ухопили повітря. Швидкість і впевненість потребують сили, а в людини цієї сили вже не залишилось.

Терпіння вовк мав жахливе. Але й терпіння людини було не менш жахливим. Півдня подорожній пролежав непорушно, перемагаючи непритомність і стежачи за кожним рухом істоти, яка хотіла його з'їсти і якою він сам хотів пожитися. Інколи хвилі забуття заливали подорожнього, і він бачив довгі сні, але й уві сні і наяву чекав, що ось-ось почує хрипке дихання і відчує дотик шорсткого язика.

Подорожній так і не почув дихання вовка,

але із забуття його вивело доторкання шорсткого язика до руки. Він чекав. Вовчі ікла стиснули руку спочатку слабо, потім дужче. Вовк напружував останні сили, щоб загнати зуби в м'ясо, на яке він так довго чекав. Але людина також довго чекала, і її роздerta рука вхопила вовка за щелепу. І поки вовк безсильно захищався, а пальці людини так само безсило стискували його щелепу, до вовчої шиї простягнулася друга рука. Через п'ять хвилин людина всією вагою тіла навалилася на вовка. Рукам людини не вистачало сили, щоб задавити вовка, але вона припала лицем до вовчого горла, і в роті було повно шерсті. Минуло ще півгодини, і людина відчула в горлі теплий струмінь. Відчуття було неприємне, таке, ніби в шлунок йому насильно вливали розтоплений свинець. Потім людина перевернулася на спину й заснула.

На китобійному судні «Бедфорд» було кілька членів наукової експедиції. З палуби вони помітили якусь дивну істоту на березі. Ця істота рухалась до моря. Вони не могли визначити, що то таке було, і, як люди науки, сіли в човен і попливли до берега. Вони побачили щось живе, але навряд чи можна його було назвати людиною. Воно було сліпе й непритомне. Плазувало по землі, наче якийсь дивовижний черв'як. Зусилля його здебільшого були марними, але воно нама-

галосся-таки просуватися вперед і посувалося, може, зі швидкістю яких-небудь двох десятків кроків за годину.

Через три тижні, лежачи на ліжку китобійного судна «Бедфорд» і вмиваючи слізьми свої виснажені щоки, людина розповідала про те, хто вона така і що їй довелося пережити. Вона нескладно бурмотіла про свою матір, про сонячну Південну Каліфорнію та про обвитий квітами будиночок серед апельсинових гаїв.

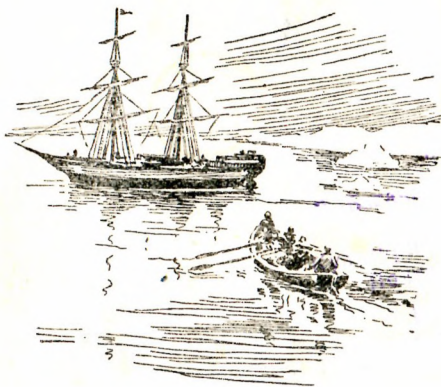
Минуло ще декілька днів, і чоловік уже сидів за столом з членами наукової експедиції і офіцерами корабля. Він пожирав очима розставлені на столі їства, з неспокоєм слідкуючи, як їжа зникає в чужому роті, і його обличчя виражало глибоке розчарування. До нього повернувся здоровий розум, і все ж він ненавидів тих, що сиділи разом за столом. Його мучив страх, що їжі не вистачить. Він розпитував повара, юнгу і капітана про корабельні запаси. Усі заспокоювали його багато разів, але він не вірив і хитро пробирався в трюм, щоб переконатися на власні очі.

Помітили, що він товстіє. Вчені похитували головою та розводили різні теорії. Вони обмежили його в їжі, але він продовжував розпухати.

Матроси посміхались. Вони все знали. І коли вчені почали за ним слідкувати, їм також стало

все ясно. Вони бачили, як він після сніданку відправлявся на бак і, наче жебрак, простягав руку до кого-небудь з матросів. Матрос посміхався і давав йому недогризок галети. Людина жадібно хапала його, дивилася на нього, як скнара дивиться на золото, і ховала за пазуху. Такі ж подачки вона одержувала і від інших матросів.

Вчені були тактовні. Вони нічого не сказали йому. Але потай оглянули його ліжко. В ньому було повно галет. Матрац також був набитий ними. Галети стирчали з кожної щілини. Однак людина була при здоровому розумі. Вона лише вживала застережні заходи на випадок нового голоду, оце й усе. «Це пройде», заявили вчені. І це дійсно пройшло ще раніше, ніж якір «Бедфорда» загуркотів у гавані Сан-Франціско.

З М І С Т

Мексіканець	3
Сказання про Кіша	51
А-Чо	67
Любов до життя	93

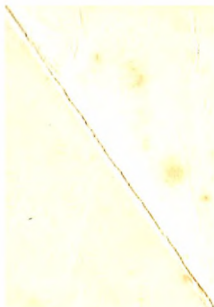
Джек Лондон. Рассказы.
(На украинском языке)

Редактор Р. Пономаренко
Художній редактор А. Широков

Технічний редактор Г. Мороз
Коректор М. Загороднюк

БФ 02777. Підписано до друку 3. VIII. 1954 р. Папір 70×108/32. Папер. арк. 2.
Друк. арк. 5,48. Обл.-вид. арк. 4,17. Тираж 115000. Зам. № 665. Ціна 1 крб. 50 коп.

Надруковано з матриць Львівської друкарні «Атлас» в друкарні
«Радянська Україна», Київ, Прозорівська, 59. Зам. 4280.

ДОМАШНЯ БІБЛІОТЕЧКА ШКОЛЯРА

Джеск Лондон

ОПОВІДАННЯ

«МОЛОДЬ»

1 крб. 50 коп.